

PELESOS PAEŽERIŲ AKMENS AMŽIAUS STOVYKLOS IR GYVENVIETĖS

RIMUTĖ RIMANTIENĖ

IVADAS

Iš dar XIX a. buvusio gana didelio Pelesos ežero šalia Dubičių bažnytkaimio (Varėnos r.) tėra likęs nedidelis ežerėlis rytiniame jo gale. Per visą buvusį ežero ilgį tęsiasi dabar kitas upes – Pelesą ir Katrą – paglemžusi Ūlos upė. Šiame straipsnyje aptarsime tik akmens amžiaus gyvenvietes, buvusias prie minėto Pelesos ežero vakarinio galo.

Šie paminklai jau buvo pastebėti XIX a. pabaigoje. 1893 m. juos pirmą kartą paminėjo V. Šukevičius (Шукевич, 1893) straipsnyje, kurį jis parengė ruošiantis IX Rusijos archeologų kongresui Vilniuje. Straipsnis buvo išspausdintas Parengiamąjio komiteto darbuose.

Išsamiau Dubičių apylinkių paminklus V. Šukevičius apibūdino 1901 m. straipsnyje (Szukiewicz, 1901, p. 13–15, lent. II), aprašinėdamas archeologines paieškas Lydos ir Trakų pavičiuose. Jame pridėti ir Dūbos bei Pelesos ežerų apylinkių archeologinių radimviečių žemėlapiai. Žemėlapyje matyti dar didelis Pelesos ežeras su iš jo šiaurės vakariniame kampe ištekančia Katros upe ir į jį pietvakariniame kampe įtekančia Pelesos upe. Prie Pelesos ežero pažymėtos trys akmens amžiaus gyvenvietės.

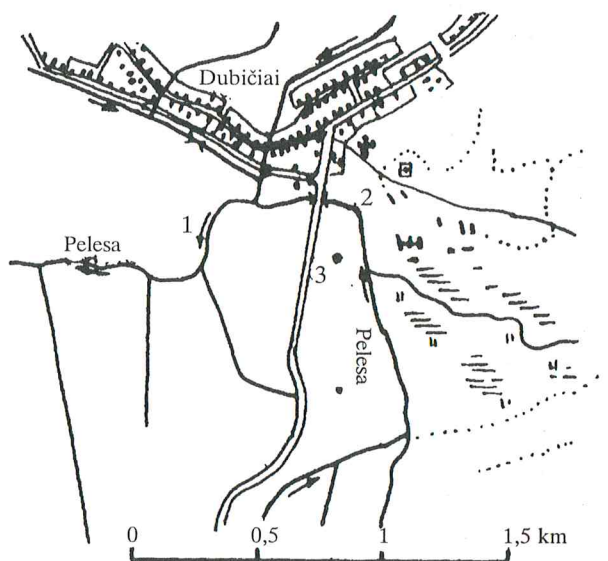
Viena gyvenvietė, pažymėta vakarinėje smėlėtoje ežero pakrantėje, abiejose upės pusėse, vadinama Paežeriu (Paažeris). V. Šukevičius pažymėjo, kad ji buvusi vėjo išpustytoje dauboje, kurios dugne, nuolat žmonių ir gyvulių trypiamame smėlyje, randama smulkių titnago dirbinių nuolaužų. Dabar skiriame dvi atskiras gyvenvietes: Dubičių 2-ąją – Paežerį – šiaurės rytiniame buv. ežero krante ir Dubičių 3-iąją – šiaurės vakariniame krante.

Toliau į rytus šiauriniame ežero krante V. Šukevičius dar buvo pažymėjęs vietovę, vadinamą Nuolabedžiu, maždaug 20 pėdų aukščiau ežero vandens lygio. Tai buvusi pati turtingiausia radimvietė. Tyrinėjimų metu ten buvo suvelenėjęs dirvonas. Jame taip pat aptikta

titnago dirbinių, tačiau plačiau netyrinėta. Trečią prie šios grupės V. Šukevičius paminėjo radimvietę prie Dumblio ežerėlio, nors ji gerokai atitolusi.

Tik praėjus penkiasdešimčiai metų nuo V. Šukevičiaus laikų buvo vėl susidomėta buv. Pelesos ežero (Dubičių) archeologiniais paminklais. 1953, 1954 ir 1955 m. čia lankėsi Lietuvos istorijos instituto žvalgomosios ekspedicijos, 1954–1955 m. keliskart buvo aplankęs prof. K. Jablonskis. Šių visų žvalgymų, kaip ir V. Šukevičiaus, surinktoji medžiaga saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje. 1957 m. lankėsi Alytaus kraštotyros muziejaus bendradarbis H. Lizdenis. Jo surinkti radiniai papildė Alytaus kraštotyros muziejaus rinkinius.

Keliose vietose buvo atlikti ir platesni tyrinėjimai. 1959 ir 1962 m. Lietuvos istorijos instituto ekspedicija,



1 pav. Pelesos paežerių akmens amžiaus gyvenviečių išsidėstymo planas: 1 – 1-oji – Salaitė, 2 – 2-oji – Paežeris, 3 – 3-ioji – prie mechaninių dirbtuvių.

vadovaujama A. Bernotaitės, tyrinėjo Dubičių 1-ąją Salaitės gyvenvietę. 1962 m. R. Rimantienei Lietuvos istorijos instituto buvo pavesta tyrinėti Dubičių 2-ąją ir 3-iąją gyvenvietes. Tais pačiais metais A. Bernotaitė ėmė kasinėti toliau pradėtą tirti 3-iąją gyvenvietę. Tuo pat metu ir vėliau buvo plačiau žvalgomos apylinkės. 1965 m. aptikta ir jau naikinama 4-oji gyvenvietė (prie šiaurės vakarinio statomos fermos kampo).

Tyrinėjimų duomenys keliskart neplačiai buvo paminėti spaudoje. Mezolitiniai Dubičių 2-osios radiniai paliesti 1966 m. R. Rimantienės monografijoje (Римантене, 1971, p. 103–106). Neolitiniai trijų Dubičių gyvenviečių (1-osios, 2-osios, 3-osios) radiniai trumpai aptarti Minske vykusioje Rbaltijos archeologų konferencijoje ir paskelbti (Римантене, 1966, p. 54–62) su pagrindinių radinių piešiniais. Paminklai paminėti Lietuvos TSR archeologijos atlaso I tome (Rimantienė, 1974, p. 32) ir kraštotyuriniame leidinyje apie Dubičius (Rimantienė, 1989).

Baltarusių archeologas M. Černiauskis įvedė Dubičių terminą ankstyviausiajai Nemuno kultūros fazei pavadinti (Чарняўскі, 1979) ir tas terminas prigijo. Beje, šie ankstyvieji radiniai sudarė labai mažą Dubičių gyvenviečių inventoriaus dalį, tačiau jie atstovavo tada dar mažai pažįstamai Nemuno kultūros pradžiai.

Daug kartų minėti paminklai niekad nebuvo išsamiau paskelbti. Šia publikacija, kurioje apsiribota tik kasinėjimų medžiaga, norėta parodyti, kas buvo rasta buv. Pelesos ežero pakrantėse prie Dubičių. Tikslas buvo įvesti tvarką ir parodyti, kaip šie radiniai įsiterpia į visą Pietų Lietuvos akmens amžiaus kultūrų kontekstą. Taip pat norėta išryškinti, kuo remiantis Dubičių vardu pavadinta seniausioji Nemuno kultūros fazė.

Visi paminklai buvo labai nukentėję – ne tik ištrypti žmonių ir gyvulių, bet ir iškasinėti duobių. Todėl nesuniokotų kultūrinių sluoksnių plotelių buvo labai maža. Židinių anglių buvo per maža radiokarboniniams tyrimams. Pagelbėjo biol. m. habil. dr. Eugenija Šimkūnaitė, nustatydamą atskirų židinių anglių mineralingumo procentą ir pagal jį gamtinių naudotu metodu datuodama labai didelės paklaidos ribose (± 250 m.). Tačiau šis metodas labai tinka židinių santykiniam amžiui nustatyti, ypač kai įvairių laikotarpių židinių aptinkama tame pačiame sluoksnyje. Šie tyrimai papildė ir dažniausiai patvirtino kitais (archeologiniais, paleogeografiniais) metodais nustatytą santykinę chronologiją.

Šiame straipsnyje apibūdinsime tik paties vakarinio buv. Pelesos ežero kranto paminklų pėdsakus – Dubičių 2-ąją ir 3-iąją gyvenvietes (pav. 1).

DUBIČIŲ 2-oji, PAEŽERIO, STOVYKLA IR GYVENVIETĖ

Nuo V. Šukevičiaus laikų gyvenvietės vaizdas visai pasikeitęs. Pelesos ežeras seniai išsekęs, jo vietoje matyti tik neplatus Ūlos aukštupys (pav. 1). Ekspedicijos metu titnago radinių buvo aptikta dideliame plote tarp Dubičių bažnyčios šventoriaus tvoros ir buvusio ežero pakrantės pylimo (pav. 2), kuriame buvo sustatytos iš atskirų sodybų suvežtos buv. kolūkio klėtys. Titnago radinių buvo aptinkama net bažnyčios šventoriuje, kol jis nebuvo velėnuotas. Pakrantėje ištirtas 330 m² plotas.



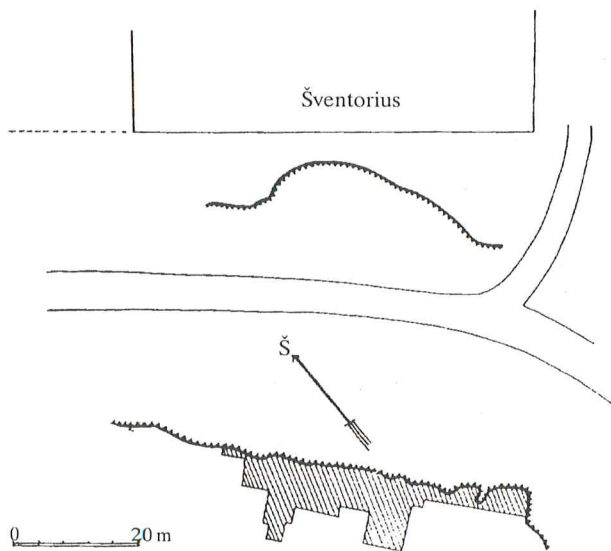
2 pav. Dubičių 2-osios gyv. vaizdas tyrinėjimų metu. Fotonuotrauka autorės

Kultūrinis sluoksnis

Pietiniame kelio pakraštyje buvo matyti pakilumėlė, kurios išgriuvoje pastebėta kultūrinio sluoksnio liekanų. Tačiau taip pat ryškėjo senų bulviarūšių duobės (pav. 3, 4). Norėdami įsitikinti, kiek ta gyvenvietė apnaikinta, ir bandyti rasti perspektyviausią vietą tyrinėjimui, padarėme 48 m ilgio pjūvį (A–A1) per visą išgriuvos kraštą (pav. 5) ir suskirstėme jį 4 m pločio ploteliais, nuo kurių gilyn link ežero pratęsėme perkasas, vis pridėdami po 2 m, kol priėjome visiškai bulviarūšių sunaikintą plotą.

Pirmose keturiose perkasose (1–4) paviršių dengė 20–40 cm storio dabartinio dirvožemio sluoksnis (A), kuriame pasitaikė tik keletas žiestų šukelių. Po juo slūgsojo 10–15 cm storio pilkas seno dirvožemio sluoksnelis (B), kuriame aptikta šiek tiek titnagų bei Brūkšniuotosios keramikos kultūros šukelių. Žemiau ryškėjo iki 20 cm storio rusvo ortzando sluoksnis (C) be jokių radinių. Tik nuo 5-osios perkasos pasirodė radinių visuose trijuose sluoksniuose. Apatiniame (C) sluoksnyje

aptikta tik mezolitinų dirbinių, viduriniame (B) – įvairių neolitinų laikotarpių gyvenimo pėdsakų. O viršutiniame (A) sluoksnyje pasitaikė įvairių laikotarpių radinių, patekusių čia daugiausia iš žemesnių sluoksnių, kasant bulviarūsius.



3 pav. Dubičių 2-osios gyv. tyrinėto ploto situacija

Apatinio (C) kultūrinio sluoksnio radiniai

Apatinis sluoksnis buvo švaraus rusvo ortzando, be angliukų ar kitokių gyvenimo pėdsakų. Tačiau nepaliestas jis buvo išlikęs tik nedideliuose tarpuose tarp bulviarūšių ir į jį iš vidurinio sluoksnio įleistų židinių bei duobių. Daug šio sluoksnio dirbinių pateko iš bulviarūšių ir į viršutinį sluoksnį, tad stengsimės bent dalį jų ir čia pritraukti (ilustracijose pažymėti jų radimo sluoksniai). Apatinio sluoksnio radiniai buvo jau plačiau apibūdinti (Римантене, 1971, p. 103–106), tad čia pateiksiu tik būdingiausius bruožus. Rastieji kotiniai antgaliai (pav. 6:1–3) turėjo posvidrinių ir poarensburginių bruožų. Lancetai (pav. 6:5–7), kurių smaigalys storajame gale, taip pat ankstyvojo mezolito tipo. Nemažai nusmailintų kreivų skelčių (pav. 6:4, 8). Siaurų retušuotų skeltelių labai reta (pav. 6:11). Būdingas kiek pailgų ir trumpų gremžtukų stambumas (pav. 6:10, 15–20), nors visi gražaus darbo, tvirtai ir plačiai retušuotais ašmenimis. Rėžtukai buvo įvairiausių tipų (pav. 6:1–8, 10) – nuo paprastų vidurinių nuskeltinių iki kampinių dvynukų. Kirveliai buvo padaryti iš plačių nuoskalų bei plokščių skaldytinių (pav. 7:11, 14, 15), jų ašmenys retušuoti. Skaldytiniai (pav. 7:12, 13) vienagaliai, su plačių skelčių negatyvais.

Šis kompleksas labai artimas kitų epipaleolitinų stovyklų radiniams. Deja, visai grynų šio laikotarpio stovyklų pasitaiko retai, todėl labai brangus palyginimas su Kabelių 2-osios stovyklos epipaleolitinu kompleksu (žr. T. Ostrausko straipsnį). Šio laikotarpio stovyklos kūrėsi žemai prie vandens, staiga nusausėjusiose upių pakrantėse preborealiai laikotarpiu. Tai buvo patogios ir vėliau lankomos vietos. Grynas epipaleolitinis radinių kompleksas surinktas mažoje Maksimonių 4-ojoje stovykloje (Jablonskytė-Rimantienė, 1966; Римантене, 1971, p. 118–123), kurios pagrindinius dirbinių tipus atliepia ir Dubičių 2-osios radiniai. Tai tie patys lancetai, taip pat įstrižasis, plačios tvirtai retušuotos skeltės, platūs dideli gremžtukai, įvairaus tipo rėžtukai, ovaliniai kirveliai, vienagaliai skaldytiniai. Episvidrinių antgalių laikotarpį patvirtintų kitų senojo mezolito stovyklų inventoriai (Римантене, 1971, p. 98–118).

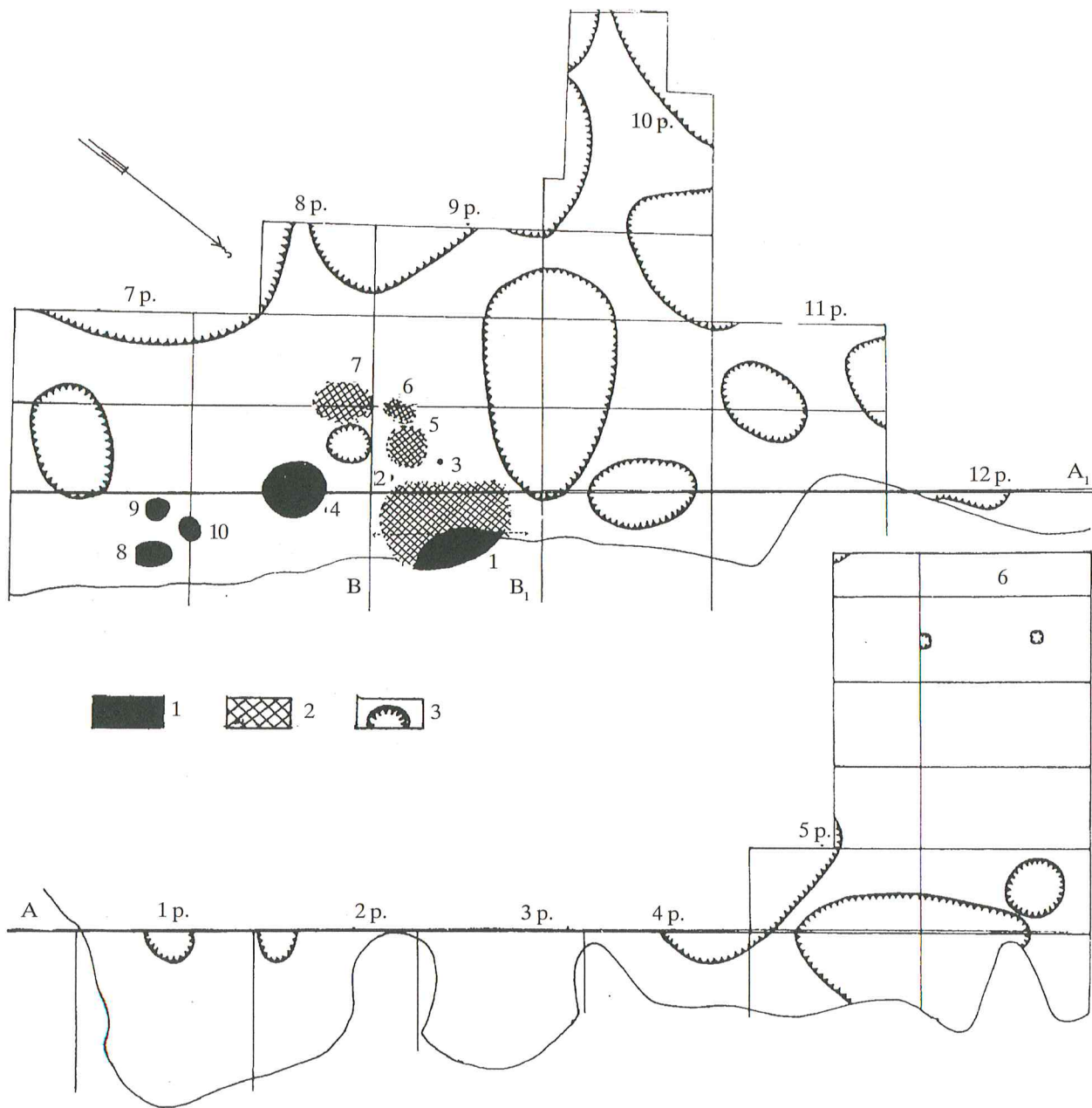
Vidurinio (B) kultūrinio sluoksnio radiniai

Pilko iškastinio dirvožemio kultūrinis sluoksnis, nors buvo tik 10–20 cm storio, slėpė kelių neolito laikotarpių ir kelių kultūrų radinius: ankstyvosios ir vidurinės Nemuno kultūros ir Virvelinės keramikos kultūros.

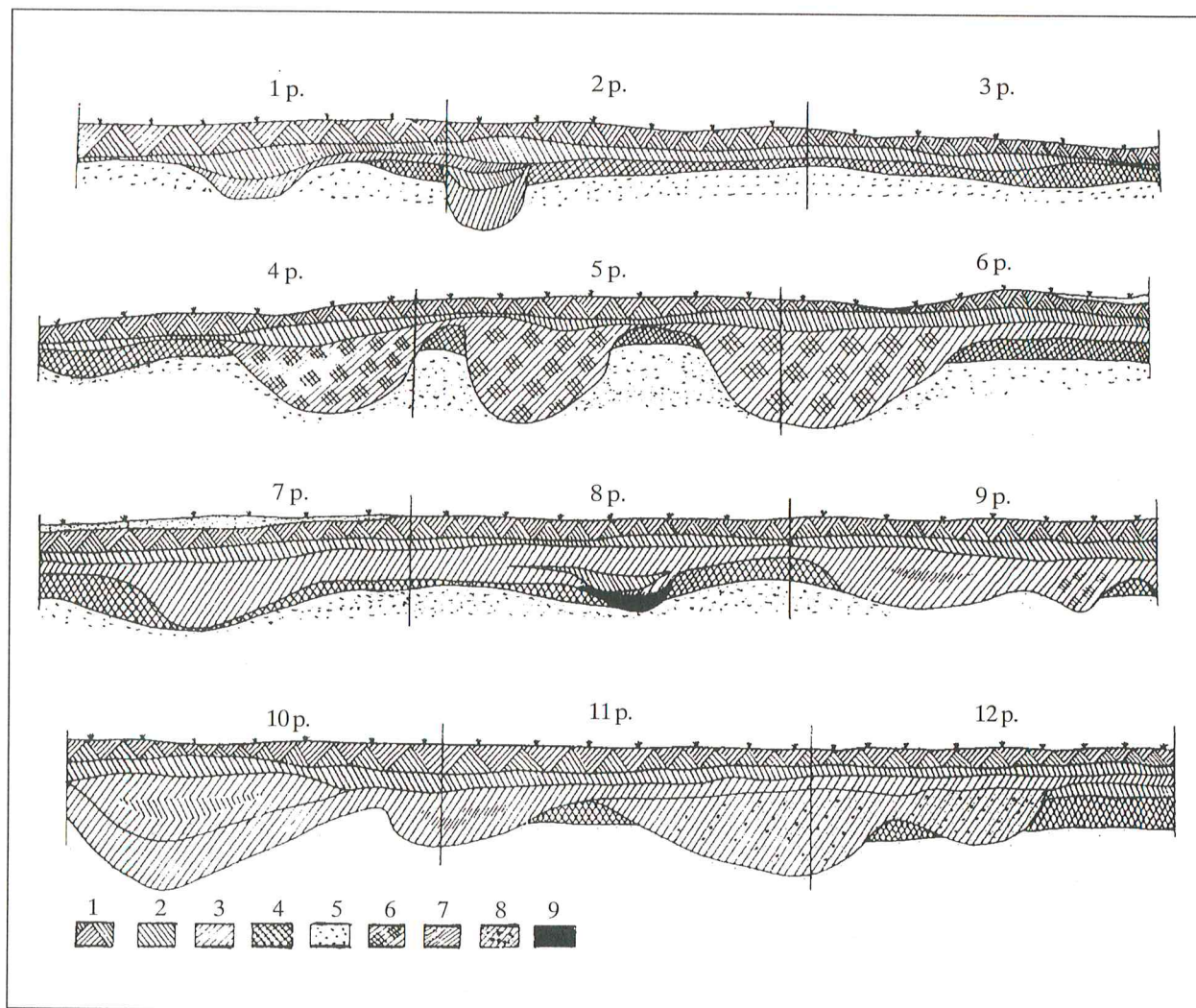
Ankstyvosios Nemuno kultūros radinių buvo aptikta 5–9-oje perkasoje, C ir B sluoksnių sandūroje. Beje, 5-oje perkasoje buvo pastebėti visiškai išskydusio židinio pėdsakai, kurių kontūrų nebuvo galima apibrėžti. Iš rusvo C sluoksnio smėlio paviršiaus išsijota smulkių, apie 1 mm dydžio, ir keletas didesnių, 1–2 cm skersmens, angliukų. Visos anglys buvo pušinės, pilkšvo apsilūdžiusio paviršiaus, lūžyje blizgančios, draskančios ir nepaišinančios. Gerai prikepusios, prisilydžiusios pelenų plėnelės rodė, kad ugnis buvo kurenta ilgai ir nuolat palaikoma. Anglys buvo gerai mineralizuotos. Pagal mineralingumo laipsnį, E. Šimkūnaitės nuomone, galėjusios būti datuojamos IV t-mečiu pr. Kr. (5030 ± 250).

Vidurinės Nemuno kultūros fazės buvo išlikusių ir židinių, ir duobučių (pav. 4:Nr.1–7). Tai, be abejojimo, pastato liekanos, nors jo plano negalima įsivaizduoti.

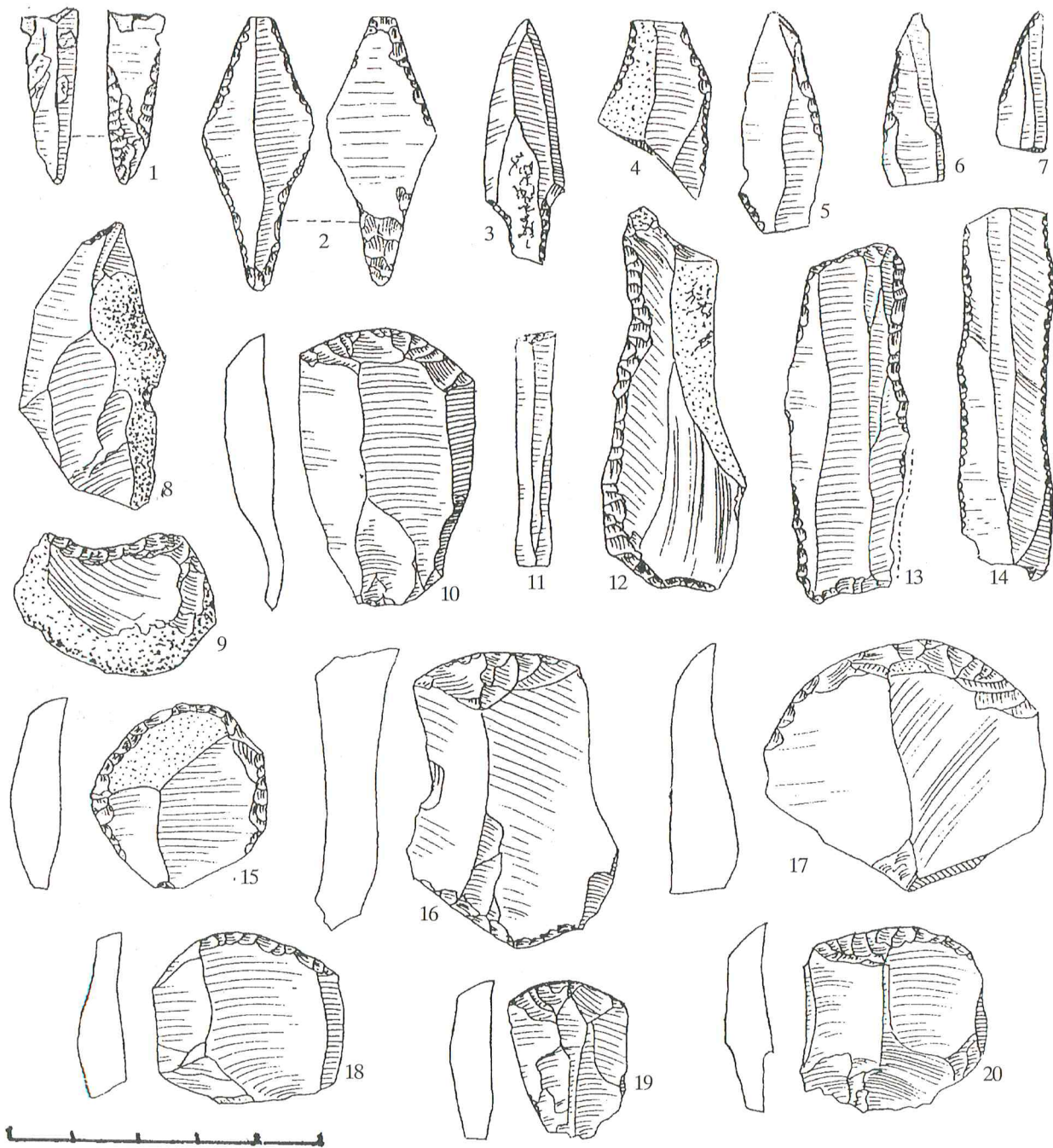
Židiny Nr. 1 buvo pačiame buvusios išgriuvos pakraštyje (pav. 8:4), duobėje. Ties pjūviu B–B1 buvo matyti toks susisluoksniajimas: viršuje 20–22 cm storio velėna ir dabartinis dirvožemis, po juo 10 cm storio šviesiai pilkas pereininis sluoksnelis, kuris perėjo į 12–15 cm storio visai tamsų smėlį; po juo prasidėjo židiny Nr. 1. Pastarasis buvo duobės dugne, pilnas anglingos žemės. Duobė buvo kiek netaisyklinga, apie 250 cm skersmens, pjūvyje A–A1 siekė



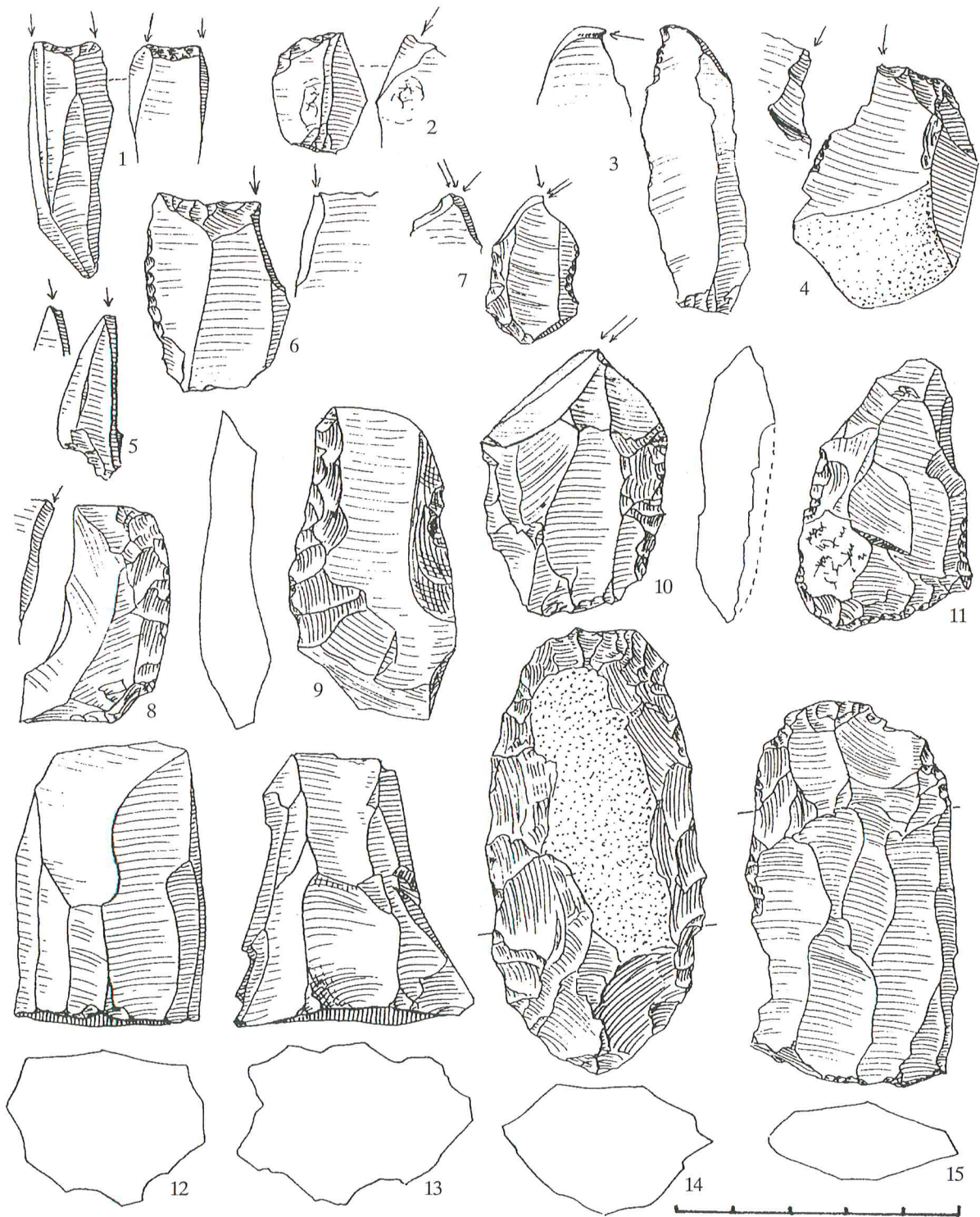
4 pav. Dubičių 2-osios gyv. tyrinėtasis plotas: 1 – vidurinio kultūrinio sluoksnio (B) duobutės, 2 – židiniai, 3 – bulviarūšių duobės. Braižė autorė



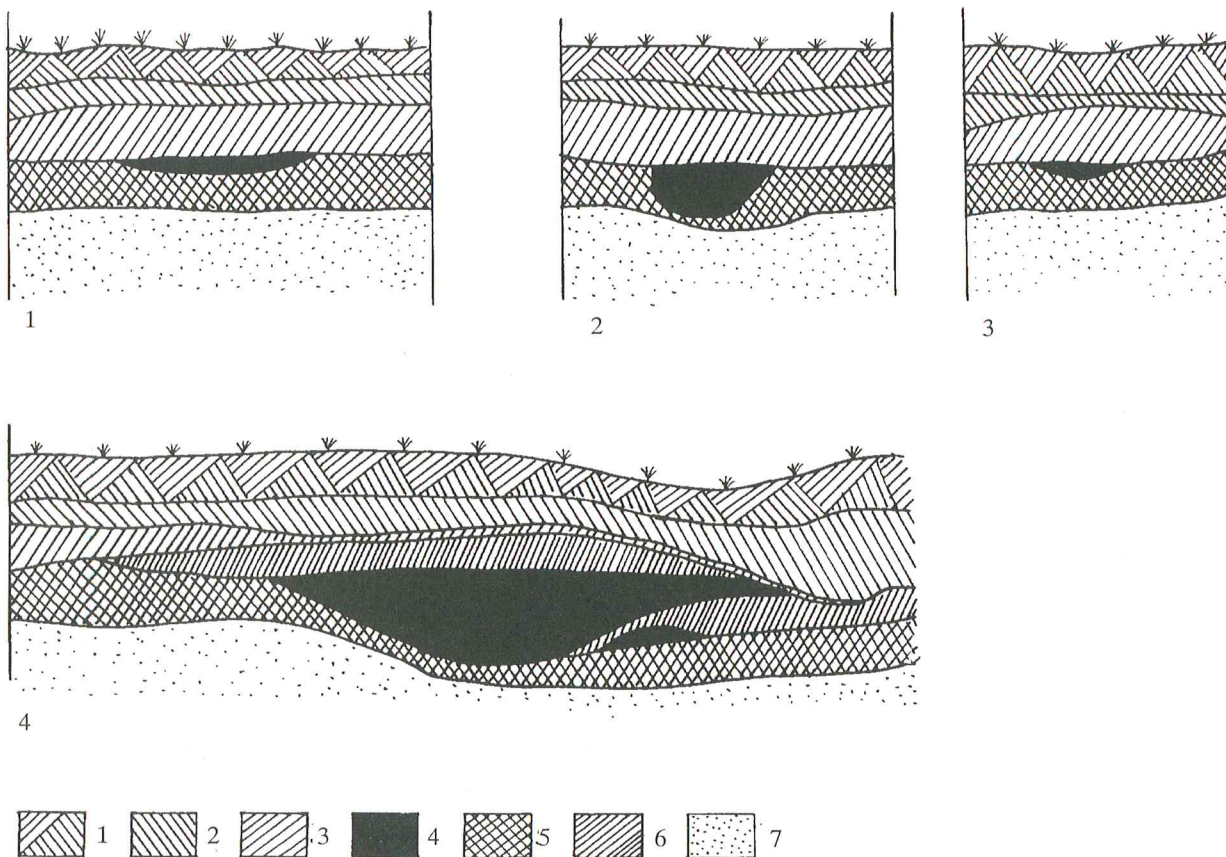
5 pav. Dubičių 2-oji gyv. Bandomosios perkamos pjūvis A-A1, 1 – velėna ir maišytas viršutinis sluoksnis (A), 2 – smulkus šviesiai pilkas smėlis, 3 – iškastinis dirvožemis – vidurinis kultūrinis sluoksnis (B), 4 – geležingas smėlis – apatinis kultūrinis sluoksnis (C), 5 – šviesus smėlis, 6 – maišytas smėlis – bulviarūšių užpildas, 7 – pilkas maišytas smėlis, 8 – maišytas smėlis su organikos liekanomis, 9 – židinyš. Braižė autorė



6 pav. Dubičių 2-oji gyv. Apatinio (C) kultūrinio sluoksnio būdingesni radiniai: antgaliai, skeltės, gremžtukai. 1,5–7, 9, 11–17, 19, 20 – iš C sluoksnio, 2–4, 8, 10, 18, 21, 22 – iš A sluoksnio. Piešė autorė



7 pav. Dubičių 2-oji gyv. Apatinio (C) kultūrinio sluoksnio būdingesni dirbiniai: rėžtukai, kirveliai, skaldytiniai. 3–13 – iš C sluoksnio, 1, 2, 14, 15 – iš A sluoksnio. Piešė autorė



8 pav. Dubičių 2-oji gyvenvietė. Vidurinio kultūrinio sluoksnio židinių pjūviai. Židiniai: 1 – židiny 8, 2 – židiny 9, 3 – židiny 10, 4 – židiny 1. Pjūviai: 1 – velėna ir viršutinis (A) kultūrinis sluoksnis, 2 – šviesiai pilkas smėlis, 3 – vidurinis (B) kultūrinis sluoksnis, 4 – anglėta žemė – židiny, 5 – apatinis kultūrinis sluoksnis (C) – rusvas smėlis, 6 – labai tamsiai pilkas smėlis, 7 – šviesus smėlis. Braižė autorė

60 cm gylį (pav. 5). Pats židiny buvo 170 cm skersmens ir 45 cm gylis. Kurui naudotos pušies šakos, gana stori stiebai. Mediena buvo sveika, kirstinė, didelių staviuotų medžių ir smulkių šakų. Anglys juodos, blizgančios, nelabai paišinančios. Nebuvo matyti pelėnų apnašų bei išsilydžiusių plėnelių. Matyt, ugniakuras buvo valomas, neilgai kūrenamas. Duobėje ir aplink ją buvo nemaža vėlyvesnių Nemuno kultūros puodų šukelių.

Į pietus nuo didžiosios duobės stovėjo dvi išdegusios 12 cm skersmens stulpavietės Nr. 2 ir 3, įleistos 30 ir 25 cm į rusvąjį kultūrinį sluoksnį ir prisipildžiusios tamsiai pilko smėlio.

Į pietryčius nuo didžiosios duobės, ties pjūviu A–A1, 8-oje perkasoje buvo dar vienas židiny Nr. 4 (pav. 4; 5). Jis buvo 115 cm skersmens. Virš židinio buvo 18 cm storio dabartinio dirvožemio ir velėnos sluoksnis, žemiau 10 cm storio pilkas pereiginis sluoksnis, dar giliau – 30 cm storio tamsiai pilkas – vidurinis (B) kultūrinis sluoksnis, kuris per vidurį siekė

15 cm storio. Židinio dugnas buvo išklotas 10–20 cm tamsiai pilko senojo dirvožemio sluoksniu, kuriame buvo nemaža angliukų. Kitų radinių nebuvo.

(Tarp duobės ir šio židinio buvo aptiktos 25 cm skersmens išdegusio stulpo liekanos, sietinos su viršutiniu sluoksniu. Jo anglys beveik nemineralizuotos, smarkiai paišinančios).

Į rytus nuo židinių po kultūrinio sluoksniu išryškėjo trys duobutės, kurių spalva mažai skyrėsi nuo vidurinio kultūrinio sluoksnio spalvos. Duobutė Nr. 5 buvo apie 100 cm skersmens, pripildyta tik kiek tamsesnio ortšteinuoto smėlio, 10 cm gilesnė už kultūrinį sluoksnį. Joje rasta kalcinuotų kauliukų, titnago nuoskalų ir smulkių angobuotų šukelių. Už 15 cm nuo šios duobės buvo antra duobutė Nr. 6. Ji buvo apie 60 cm skersmens. Tai buvo tik kultūrinio sluoksnio sustorėjimas iki 35 cm. Spalva ji nesiskyrė nuo sluoksnio. Joje taip pat rasta kalcinuotų kauliukų, titnago nuoskalų ir Nemuno kultūros puodų šukelių.

Dar toliau į pietus buvo trečia duobė Nr. 7. Tai buvo taip pat kultūrinio sluoksnio sustorėjimas iki 35 cm. Duobė buvo 140 cm ilgio ir 95 cm pločio. Pačiame jos dugne buvo galima pastebėti nelabai žymų degusių sluoksnelį.

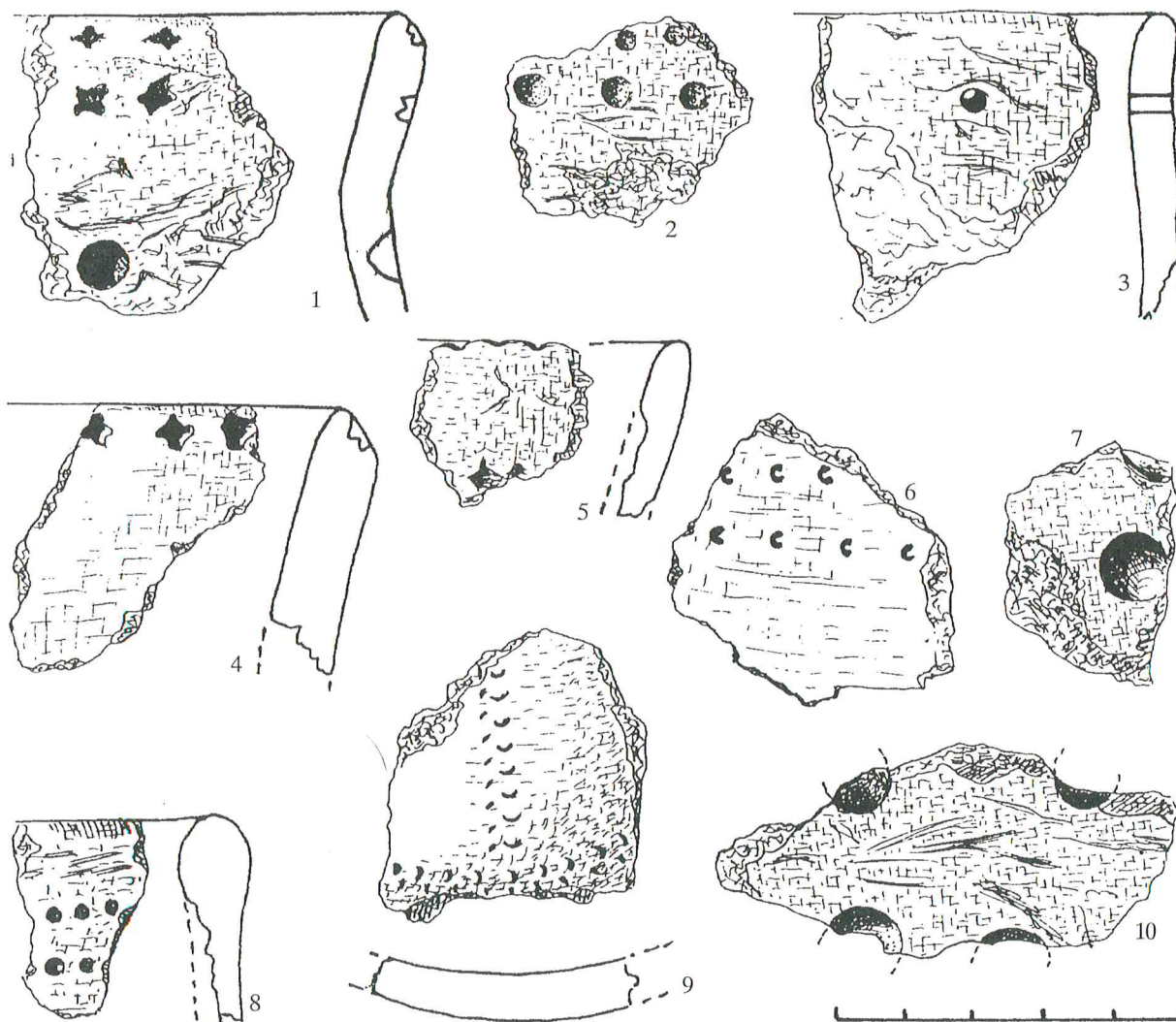
Nemuno kultūros palikimui atstovauja kelių skirtingų molio masių, apdailos ir ornamentikos keramika.

Ankstyvosios grupės keramikos molio masėje matyti daug augalinių ir gana stambių kvarcito priemaišų. Puodai mažai profiliuoti ir, be abejo, buvę smailiadugniai. Molio masės tankis $d = 1,5$ (pav. 9:1, 4, 5, 7, 10; 10:1–3). 5-oje perkasoje dvi šio tipo šukelės (pav. 10:3) gulėjo rusvojo ir pilkojo sluoksnių sandūroje. Šukės buvo gelsvos spalvos, papuoštos katpėdėlėmis, išdūlėjusiu paviršiumi. Kitose perkasose, iki pat 9-osios, šio tipo šukių aptikta įvairiame pilkojo sluoksnio gylyje. Kai kurių 9-osios

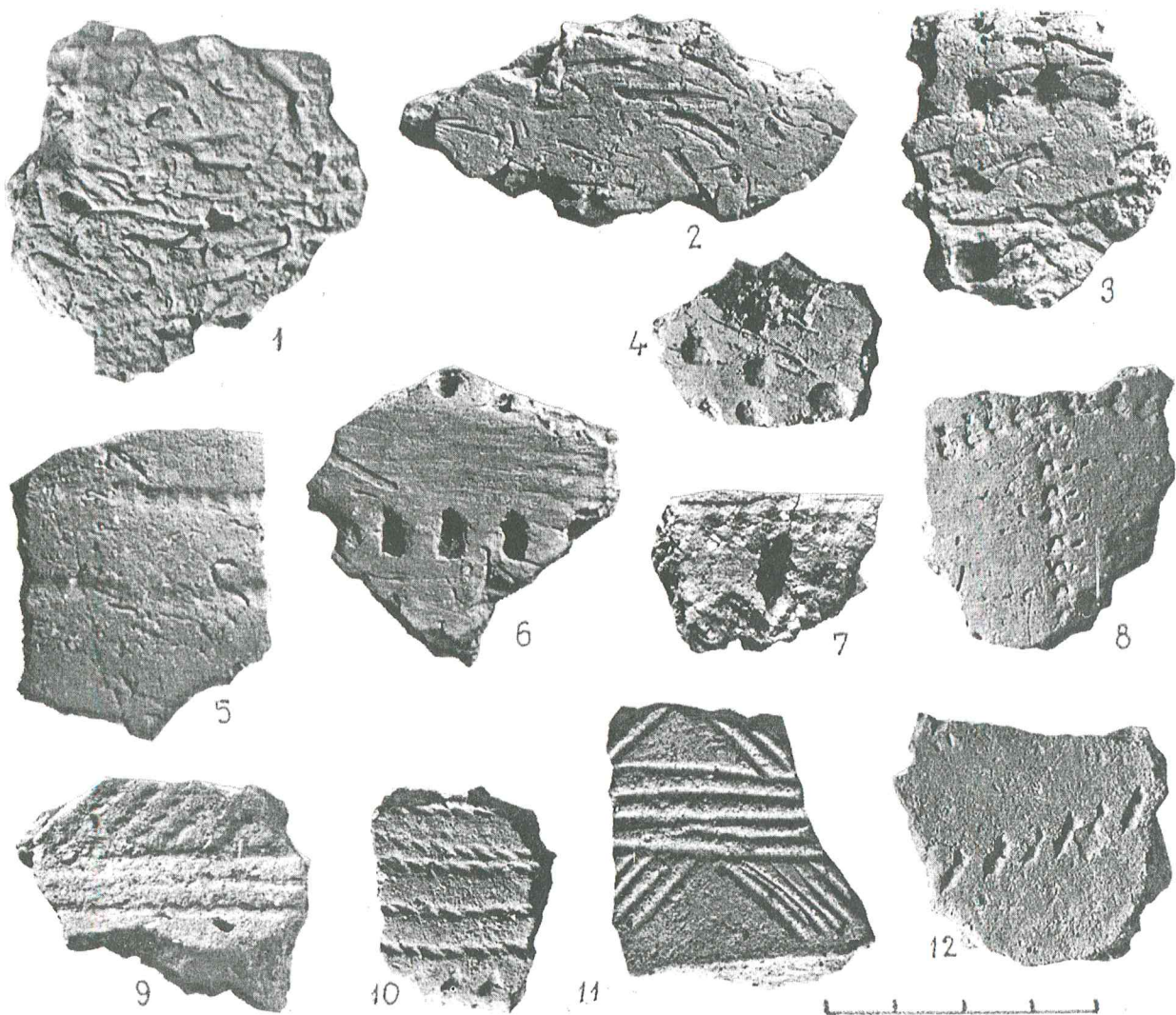
perkasos šukių (pav. 10:1) paviršiuje ypač ryškiai išsimušė augalinės liekanos, tačiau molio tankis tas pats $d = 1,45$. Rasta šios grupės šukių, puoštų ir didelėmis duobutėmis (pav. 9:7, 10; 10:2). Tokių šukių rasta labai nedaug (apie 10) ir jos galėjo priklausyti bent 5 puodams.

Labai panaši ir kita keramikos grupelė. Šukelės taip pat gelsvos spalvos, molyje būta augalinių bei grūsto kvarcito priemaišų, paviršius lygesnis, net kiek angobuotas. Šios grupelės keramika dažnai puošiama plokščiomis duobutėmis (pav. 9:2, 8; 10:4) ar net skylutėmis (pav. 9:3). 9-oje perkasoje šalia katpėdėlėmis puoštų šukių rasta panašios molio masės ($d = 1,58$) šukė, greičiausiai nuo apvalėjančio dugnelio (pav. 9:9; 10:8), papuošta smulkiais įspaudėliais. Tokio pat tipo gelsvų šukių rasta ir 6-oje, 8-oje, 10-oje perkasose (pav. 9:6).

Pagal molio sudėtį, apdailą ir nesudėtingą ornamentiką šios grupės keramika gretinasi prie pačių



9 pav. Dubičių 2-oji gyv. Ankstyvoji Nemuno kultūros keramika. Piešė autorė



10 pav. Dubičių 2-oji gyvenvietė. Įvairių neolito laikotarpių keramikos faktūros pavyzdžiai: 1–4 – ankstyvojo neolito, 5–8 – vidurinio neolito, 9–12 – vėlyvojo neolito. Fotonuotrauka K. Vainoro

ankstyviausių Nemuno kultūros keramikos radinių, kaip Dubičių 3-iosios gyvenvietės apatinio sluoksnio puodų šukės.

Antra Nemuno kultūros keramikos grupė, kuriai priklausė ir minėti židiniai bei duobės, daugiausia skiriasi paviršiaus apdaila, rečiau gelsvai rusva, bet dažniausiai ryškiai rusva spalva. Molio masėje daug augalinių ir grūsto kvarcito priemaišų, kurios paviršiuje apglaištytos dažnai storoku angobo sluoksniu, o vidinė pusė brūkšniuota. Molio masės tankis labai įvairus – nuo $d = 1,31$ (pav. 11:1, 2). Poros taip pat angobuotų šukių iš 11 perkasos molio tankis $d = 1,5$ ir $d = 1,98$, o terasinėmis juostelėmis (pav. 10:5) papuoštos šukės tankis $d = 1,75$.

Ornamentika kiek įvairesnė negu pirmosios grupės, tačiau motyvai labai primityvūs. Paviršius

puoštas giliais dvidančiais arba daugiadančiais išpudais. Ryškiausių pavyzdžių rasta 8-osios perkasos viduriniame sluoksnyje (pav. 10:6; 11:1, 2). Tačiau to paties ar labai panašaus puodo šukių aptikta ir 7-oje, ir 10-oje perkasose. Puodai buvę gana ryškiai profiliuotu kakliuku, kaklo linkyje ir briaunoje papuošti minėtais ryškiais išpudais, nes paviršius labai lygus. Keletas šukių, rastų 8-oje ir 10-oje perkasose, buvo puošti panašiais trumpesniais išpudėliais (pav. 11:3, 4, 10), o vienoje išlikusi trumpa dantukų eilutė ir gili duobutė (pav. 11:13). Puodų forma neaiški, greičiausiai jie buvę tik nežymiai profiliuoti. Tokiu pat apglaištytu paviršium buvo ir šukės puodų, papuoštų įpjovėlėmis (pav. 11:5–8, 11, 14). Jos rastos 7-oje ir 10-oje perkasose. Ornamentai labai paprastai

išdėstyti – eilutėmis ant liemens, pakraštėlio ar kaklelio gūbrio. Puodų forma taip pat neaiški, nors rasta keletas šukių su briaunomis (pav. 11:7, 11), o lanku išdėstytos įpjovos (pav. 11:14) rodytų buvus gaubtą ar smailų dugnelį. Vienintelis puodo briaunos gabalėlis (pav. 10:7; 11:13) artimas būdingiems vidurinio neolito keramikos papuošimams išspaus-tais gumburais.

Įvairiose perkasoje (6-oje, 7-oje, 10-oje) rasta puodų šukių, papuoštų plokščiomis terasinėmis juostelėmis (pav. 10:5; 11:12). Be abejo, tai kelių labai vienodų puodų šukės, tačiau visos nuo puodo liemens; nerasta nei kaklelių, nei dugnelių. Šukės gana kietos ir sunkios, $d = 1,75$. Molyje matyti daug grūsto kvarcito ir augalinių priemaišų, bet paviršius labai lygiai ango-boatas, rusvos spalvos.

Neaišku, kam priskirtinos kai kurios šukelės, padengtos tekstiliniiais įspaudais (pav. 11:15) ar puoštos įspaudėliais (pav. 10:12; 11:16), pilkai rusvos spalvos, su grūsto granito priemaišomis molyje, bet be augalinių.

Virvelinės keramikos kultūrai priklausė trys židiniai į rytus nuo minėtos grupės – Nr. 8, 9, 10 (pav. 4; 8:1–3). Visi židiniai buvo 7-oje perkasoje.

Židinyje Nr. 8 buvo 10 cm gylio, įleistas į rusvą sluoksnį. Jis buvo ovalus, 80 cm ilgio ir 50 cm pločio. Radinių jame nebuvo, tik smulkių angliukų.

Židinyje Nr. 9 buvo 40 cm į pietvakarius nuo pirmojo. Jis buvo 25 cm gylio, po pilkuoju sluoksniu įleistas į rusvą. Jis buvo apskritas, apie 50 cm skersmens. Židinio anglys buvo nevienodai išdegiusios, paviršiuje matyti įsilydžiusios plėnelės. Tai rodo, kad ugnis buvo ilgai palaikoma. Tačiau plėnelės įsilydžiusios negiliai, tad, matyt, liepsna nebuvo stipri. Anglys gerai mineralizuotos, beveik nepaišinančios, daugiausia pušinės, pasitaikė keli kadagio gabaliukai. Židinyje rasta perdegusių smulkių akmenėlių ir molio glaisto gabaliukas su smulkiais gargždo intarpais. Židinyje rasta keturių virvelinių puodų šukelių.

Židinyje Nr. 10 buvo 40 ir 55 cm atstumu nuo minėtų židinių, tarp 7-os ir 8-os perkasos. Jis, buvo 20 cm gylio, apie 75 cm skersmens, kiek ovalus, įleistas į rusvą smėlį. Jame, be atskirų angliukų, daugiau nieko nebuvo. Visos anglys pušinės, vyravo sausuolių ir sutręšusių vėjovarcių mediena, buvo ir gana stambių kankorėžių gabaliukai. Visi trys židiniai, be abejo, priklausė vienam būstui. Gali būti, kad tik vienas Nr. 9 buvo židinyje, o du kiti – tik duobelės, į kurias sužertos anglys arba tai laikini, papildomi ugniakurai.

Pamarių kultūros keramikos daugiausia rasta 7-oje perkasoje, tačiau pasitaikė ir kitose, iki pat 10-osios. Ryškiausia radinių grupė buvo židinyje Nr. 9 (pav. 12:1–6). Šukės priklausė 4 puodeliams. 5 šukės buvo nuo

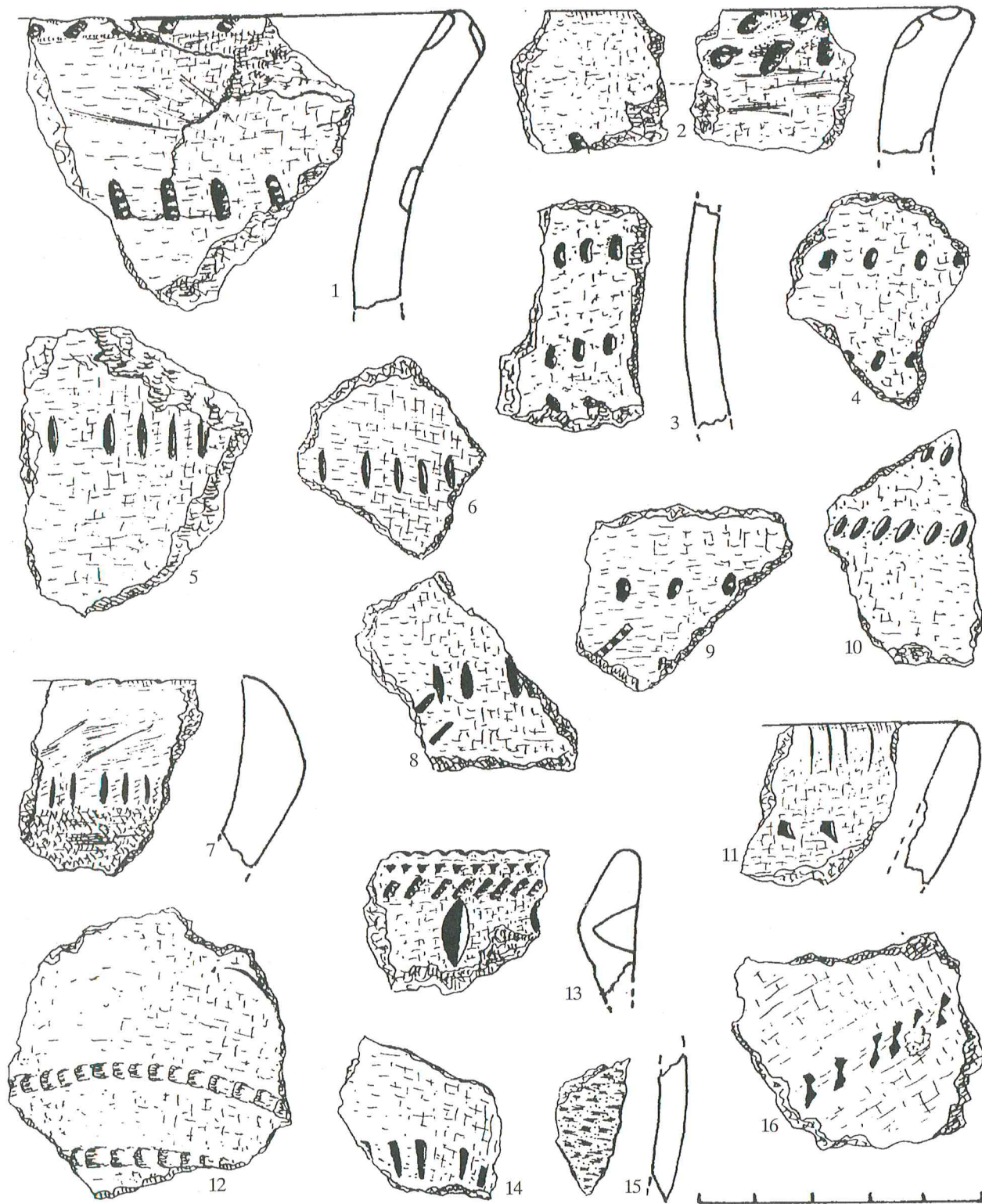
statinėlinės taurelės, papuoštos ant kaklelio 5 (?) virvelių eilutėmis, o žemiau dviem juostomis pusmenuliuku, matyt, išpaustų perskeltu kauliuku (pav. 12:1, 4). Šukės buvo nestoros, gana kietos, $d = 1,52$, rusvos spalvos, paviršius išlygintas. Molio masėje matyti smulkiai grūsto granito, ir atrodo, smulkių augalinių priemaišų. Antra buvusi kiek profiliuota taurelė (pav. 10:10), gelsvos spalvos, molyje matyti daug stambokų grūsto granito priemaišų. Kaklelis buvęs puoštas plonų virvelių eilutėmis, užsibaigiančiomis durtiniais trikampeliais. Kitos dvi taurelės buvusios ryškiau atloštais kakleliais. Vienos išlikusi didesnė kaklelio nuolauža tokios pat molio masės su stambiomis priemaišomis (pav. 10:9; 12:6). Atlošas puoštas parketiniu raštu, žemiau 3 virvelių eilutės. Šių puodelių molio masės tankis buvo labai mažas: $d = 0,94$. Kitos taurelės kaklelis puoštas virvelėmis, o linkis – mažomis duobutėmis (pav. 12:5) kiauuru šiaudeliu. Molyje priemaišos smulkios.

Tai pačiai kultūrai reiktų priskirti ir atskirai rastas šukeles, puoštas įraižomis ir lipdytais rumbais. Būdingos Pamarių kultūrai ir taurės, papuoštos keliomis eilėmis žuvies atšakų pavidalo įraižų (pav. 12:7). Briauna papuošta ir vidinėje pusėje. Šukelės buvo gelsvos, kietos ir plonos, jose matyti grūsto kvarcito ir augalinių priemaišų. Įraižos negilios ir platokos. Puodo forma neaiški, bet, atrodo, tai buvusi nedaug profiliuota taurelė kiek pastorintu kakliuku.

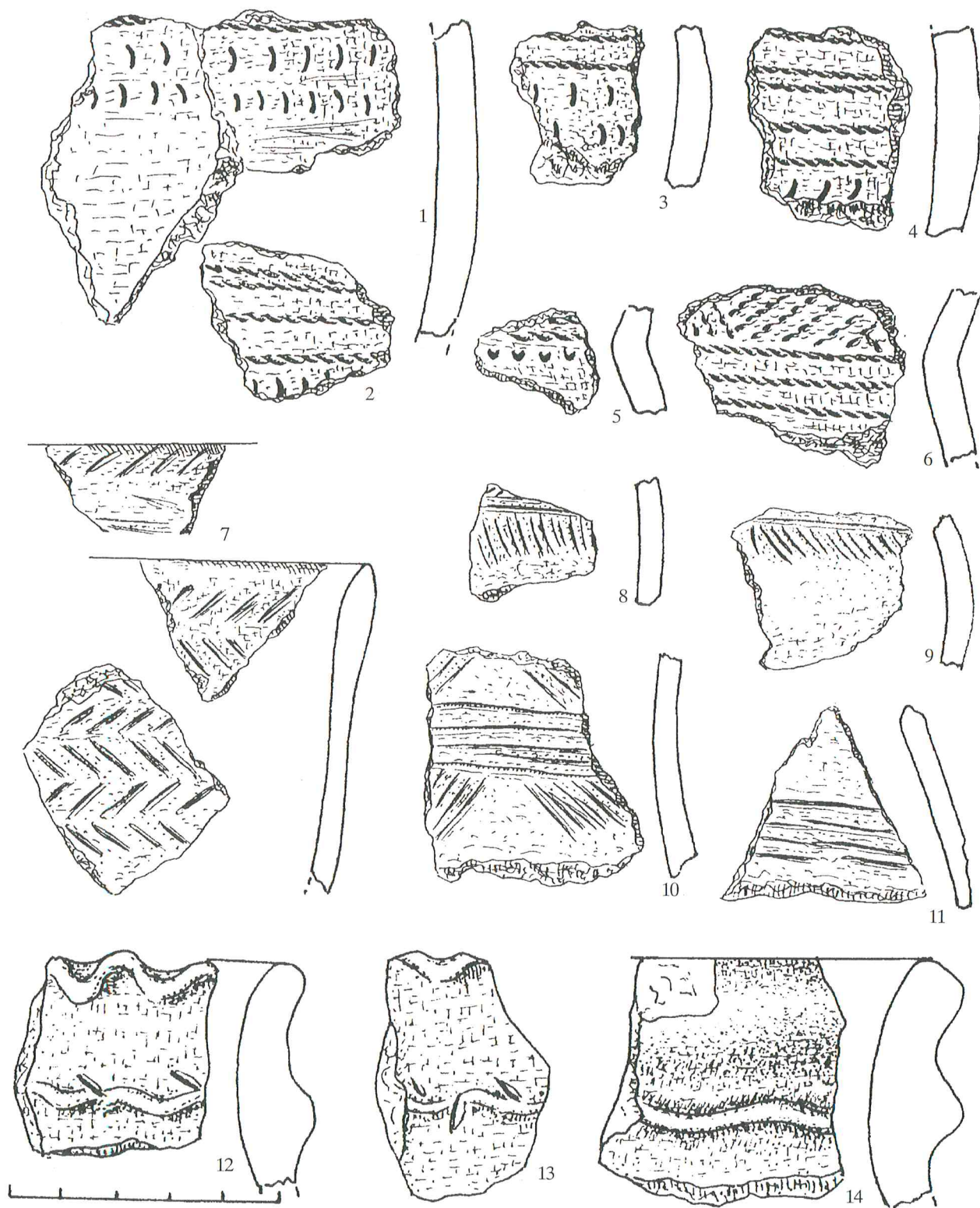
Kitų trijų įraižomis puoštų puodų šukės nors pagal puošybos techniką labai panašios, bet visai skirtingos molio sudėties. Gelsva plona kieta šukė su visai smulkiais priemaišomis molio masėje, papuošta ant kaklelio skersinėmis įraižomis ir nuo jų į abi puses einančiais įraižų pluoštais (pav. 12:10), buvo sunkios molio masės: $d = 1,85$. Panašios ir kitos gaubtos taurelės šukės (pav. 12:8, 9), o iš paviršiaus visai panaši (pav. 12:11), taip pat rusva, plonytė, su smulkiais priemaišomis molio masėje, įraižomis puošta šukelė pasirodė visai mažo tankio: $d = 0,78$.

Tai pačiai Pamarių kultūrai priklausė visai skirtingai atrodančios šukės, puoštos vingiuotais rumbais (pav. 12:12–14). Tai buvo kelių panašių puodų šukės, paplitusios 7-oje – 10-oje perkasoje. Rumbai nulipdyti iš to paties molio ir dar paryškinti nagų įspaudais. Paviršius rusvas, labai lygus, kietas, priemaišos labai smulkios, mineralinės, tačiau matyti ir smulkių augalinių. Tankis $d = 1,98$.

Labai skirtingas molio masės tankis, kaip ir skirtinga ornamentika, yra kaip tik būdinga Pamarių kultūros keramikai. Tai rodo, kad buvo išaugę žmonių poreikiai, ir jie kiekvienos rūšies ir, matyt, paskirties puodus gaminosi iš specialios skirtingos molio masės. Tai pastebima ir kitose šios kultūros gyvenvietėse.

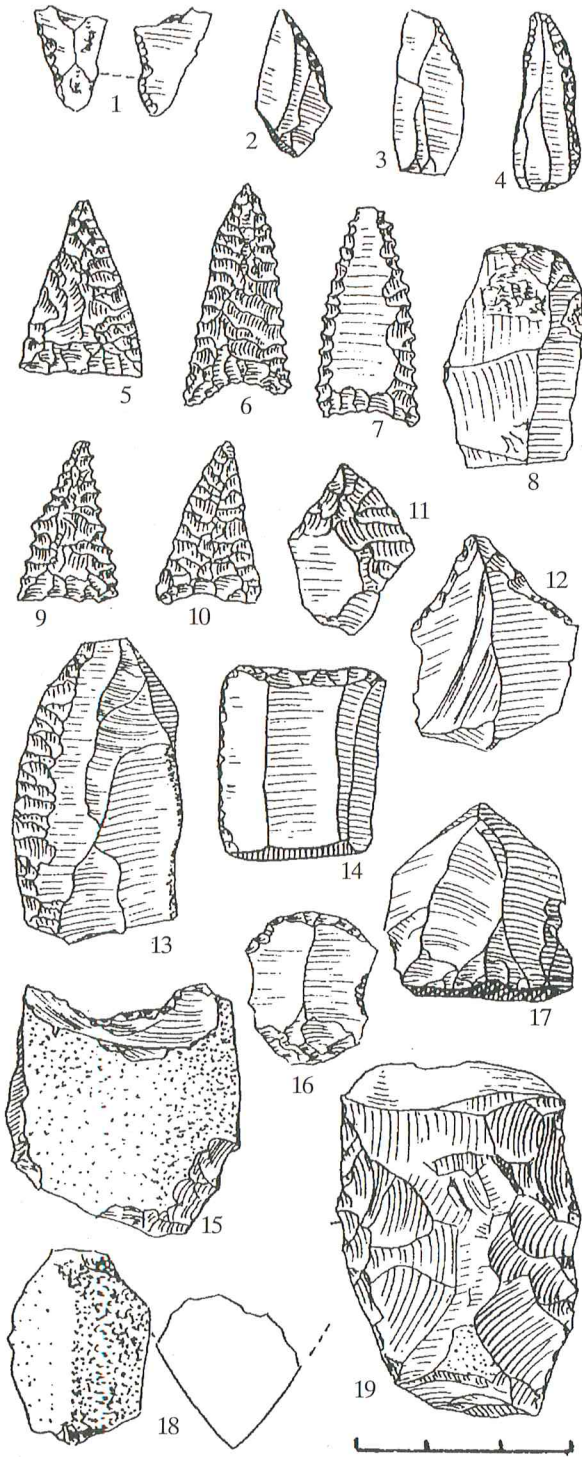


11 pav. Du bičių 2-oji gyvenvietė. Vidurinio neolito Nemuno kultūros keramika. Piešė autorė



12 pav. Dubičių 2-oji gyvenvietė. Virvelinės keramikos Pamarių kultūros puodų šukės: 1–6 – židinyms Nr. 9, 7–14 iš sluoksnio. Piešė autorė

Titnago dirbiniai



13 pav. Dubičių 2-oji gyv. Vidurinio kultūrinio sluoksnio titnago dirbiniai: 1–5, 10, 11, 14, 15, 17–19 – iš B sluoksnio, 6–9, 12, 13, 16 – iš A sluoksnio. Piešė autorė

Pilkajame sluoksnyje surinkti titnago dirbiniai (pav. 13) priklausė įvairioms šio sluoksnio kultūroms, tačiau nei planografiškai, nei stratigrafiškai jų nepavyko išskirstyti. Būtų nepilnas vaizdas, jei jų nepapildytume kai kuriais dirbiniais, patekusiais į viršutinį sluoksnį. Čia, beje, visai nekalbėsiu apie labai gausius atsitiktinius radinius, surinktus iš viso didžiulio ploto tarp šios išgriuvos ir bažnyčios. Tad čia paskelbtuosius galima traktuoti tik kaip pavyzdžius.

Kai kurie turėjo priklausyti tam sunykusiam ankstyvojo neolito sluoksneliui tarp B ir C sluoksnių (pav. 13:1–4), kiti derintusi prie vėlyvesniosios Nemuno ir Virvelinės keramikos kultūros keramikų. Nors tuo tarpu neturime aiškių kriterijų skirstyti laikotarpiams paprastuosius buitinius dirbinių tipus: gremžtukus, rėžtukus ir kt. Prie vidurinio neolito Nemuno kultūros tipų priklausytų iš skelčių pagaminti ilgi trikampi antgaliai, net kiek profiliuotomis kraštinėmis (pav. 13:6, 7), tuo tarpu lygiašoniai trikampiai iš nuoskalų artimesni Virvelinės keramikos kultūros antgaliams (pav. 13:5, 9–11). Peiliai (pav. 13:13), ovaliniai kirveliai (pav. 13:19), vienagalai skaldytiniai (pav. 13:17) – tai vis Nemuno kultūrai būdingi dirbinių tipai. Virvelinės keramikos kultūros gyvenvietei greičiausiai priklausė dirbiniai su plačiais skelčių negatyvais (pav. 13:14), maži gremžtukai (pav. 13:16), greičiausiai ir storo akmeninio kirvelio nuolauža (pav. 13:18).

Išvados

Šios gyvenvietės tyrinėjimai padeda šiek tiek susivokti visoje atsitiktinėje titnago medžiagoje, rastoje sunaikintame plote, įvardytame kaip Dubičių stovykla. Dalis jų priklausė vėlyvajam mezolitui, bet pagrindinė buvo neolito – pradedant nuo paties ankstyvojo etapo iki žalvario amžiaus pradžios. Dubičių apylinkėse atsitiktinai rasta ir nemaža akmeninių kirvelių, dažniausiai nuolaužų, kurie galėjo priklausyti įvairioms tyrinėjimų metu išaiškintoms gyvenvietėms, tačiau jų radimo aplinkybės paprastai nežinomos. Daugiausia tai kirveliai keturkampe pentimi su skylė kotui, priskirtini vėlyvajam neolitui ar net žalvario amžiaus pradžiai. Rastas ir dviašmenis kirvelis – jau gana vėlyva žalvario amžiaus forma (Bagušienė, Rimantienė, 1974, p.120).

DUBIČIŲ 3-ioji GYVENVIETĖ (prie mechaninių dirbtuvių)

Apie 100 m į pietus nuo kairiojo Ūlos kranto, vakariniame buvusio Pelesos ežero krante, rytinėje kelio pusėje iš Dubičių į Užbalius (Zabolotę), mechaninių dirbtuvių teritorijoje, buvo matyti 80 m ilgio ir 70 m pločio aukštumėlė išlygintu ir duobėmis iškasintu paviršiumi. Joje buvo pastatyta vietinė elektrinė, vėliau pertvarkyta į mechanines dirbtuves. Prie kelio šlaitas



14 pav. Dubičių 3-ioji gyv. Vaizdai pradėdant tyrinėjimus. Fotonuotrauka autorės

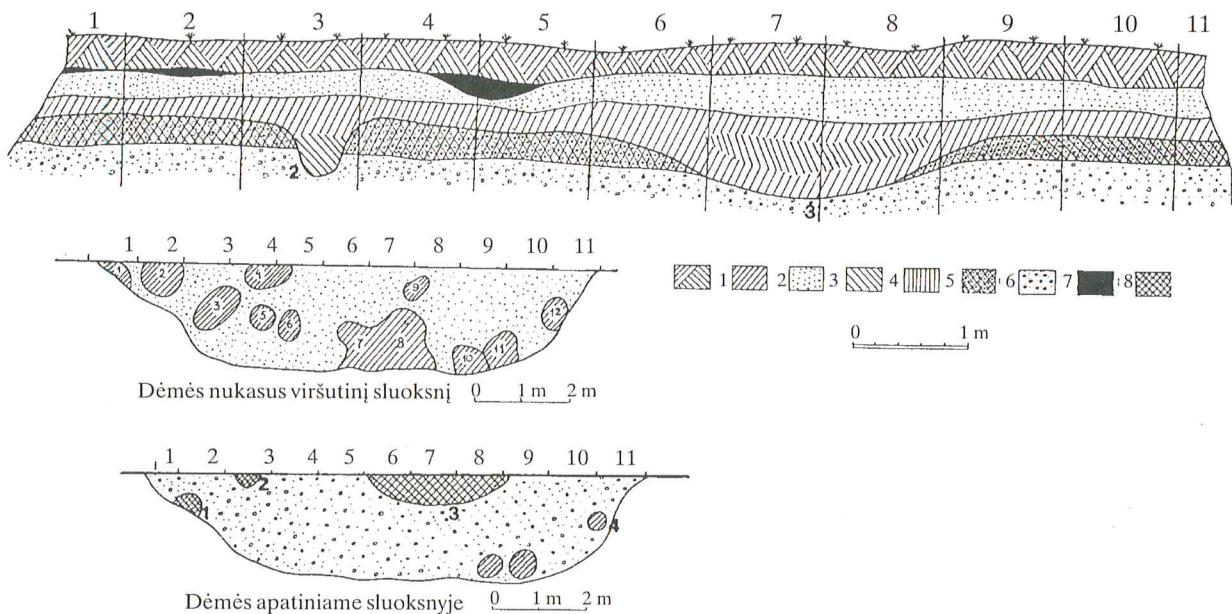
nelygiai nukastas (pav. 14), dar buvo likusi apie 20–25 m pločio mažai suardyta juosta. Išgriautoje dalyje surinkta apie 200 atsitiktinių titnago radinių, įvairių puodų šukelių, daugiausia plonasienių, negiliai brūkšniuotu paviršiumi, su gausiomis grūsto kvarcito priemaišomis molyje.

Šiame šlaitelyje prie kelio 8 m nuo buv. elektrinės tvoros 1962 m. padariau bandomąją perkasą. Ji buvo 11 m ilgio ir 2,5 m pločio, taigi iš viso buvo atidengtas 20 m² plotas. Laikiniai palikusi perkasą, grįžusi radau A. Bernotaitę už poros metrų kasinėjančią. Ji nepaliko Istorijos institute savo kasinėjimų ataskaitos. Liko tik kai kurie dviejų perkasų planai ir kai kurie pjūviai, suvestinio plano nėra. Radiniai, saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje, turi kai kurias gylio nuorodas. Aiškumo dėlei mano bandomąją perkasą pavadinsim I plotu, A. Bernotaitės kasinėtąsias – II plotu.

Kultūriniai sluoksniai

Nors bandomoji perkasa buvo nedidelė (pav. 15), tačiau joje ryškiai išsiskyrė kultūriniai sluoksniai. Pagal ją galima orientuotis ir II ploto planuose.

I ploto paviršių dengė velėna, susiliejanti su juosvu 30–35 cm storio dirvožemio sluoksniu (A). Sluoksnyje



15 pav. Dubičių 3-ioji gyv. Bandomoji perkasa (I plotas), A ir B sluoksnių planai ir pjūvis. 1 – viršutinis kultūrinis sluoksnis (A) – velėna ir dirvožemis, 2 – vidurinis kultūrinis sluoksnis (B) – tamsiai pilkas smėlis, 3 – gelsvas smėlis, 4 – šviesiai pilkas smėlis, 6 – apatinis kultūrinis sluoksnis (C) – ortšteinuotas graužas su smėliu, 7 – graužas – įžemis, 8 – židinių anglys, 9 – židiniai pjūvyje. Braižė autorė

pasitaikė šiek tiek titnago nuoskalų ir dirbinių, patekusių čia kasant duobes. Jį nugramdžius, išryškėjo 11 dėmių – židinių ir duobių. Tikrai keturiose (Nr. 1–4) buvo angliukų, tad jas galėtume laikyti židiniaus. 80 cm skersmens židinyje, pilname juodos suodinos žemės, aptikta žiestos keramikos, puoštos linijų ir vingių ornamentais, bei plytelių. Kituose židiniuose, kaip ir pilkos žemės pilnose duobutėse, radinių nebuvo. Pačiame sluoksnyje irgi aptikta žiestos keramikos šukelių, kaltinė vinis, šerno iltis. Iš šių radinių galima spręsti, kad sluoksnis buvo susidaręs maždaug tuo pat metu, kaip ir šalimais stūksantis Dubičių piliakalnis (Karalienės Bonos pilaitė). Be to, šiame sluoksnyje surinkta apie 50 titnago nuoskalų ir keletas dirbinių, patekusių iš vidurinio (B) kultūrinio sluoksnio kasant duobes.

Po juo slūgsojo 20–40 cm storio šviesaus suplauto smėlio sluoksnelis be radinių.

Žemiau, 50–65 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, išryškėjo tamsiai pilkas apie 20 cm storio vidurinis kultūrinis sluoksnis (B). Jame buvo keturi židiniai. Židinyje Nr. 1 buvo antrajame perkasos kvadrante. Tai buvo anglėtos žemės pilna 15 cm gylio po sluoksniu ir 60 cm skersmens duobelė. Atrodo, židinyje buvęs visai apskritas, tačiau išgriovioje jo kraštas nugriautas.

Židinyje Nr. 2 trečiajame perkasos kvadrante buvo pilnas anglėtos žemės, 85 cm skersmens ir 45 cm gylio po kultūrinio sluoksniu. Jo dugnas įėjo į žemį, dalis į perkasos sieną.

Židinyje Nr. 3 apėmė 6–8 kvadratus, pusė jo įėjo į perkasos sieną. Tai buvo apie 270 cm skersmens duobė, kuri paviršiuje mažai skyrėsi nuo kultūrinio sluoksnio. Jos gylis kartu su sluoksniu siekė 80 cm. Ji buvo pilna maišytos žemės; apie vidurį buvo šviesesnis tarp sluoksnėlis, o apatinėje dalyje daug angliukų. Tuo ji priminė Dubičių 2-osios gyvenvietės židinį Nr. 1. Jame rasti 5 titnagai, tarp jų pailgas dvigalis gremžtukas. Keramikai plonasienė, negiliai brūkšniuota arba lygaus paviršiaus, rasta ir storų plokščio dugno šukelių. Pačiame sluoksnyje surinkta daugiau kaip šimtas titnago nuoskalų bei dirbinių: gremžtukų, peilių, kirvelių tipo dirbinių, skaldytinių, skelčių ir ašmenėlių (1 lent.). Pagal šiuos radinius sluoksnis datuojamas ankstyvuoju žalvario amžiumi.

Židinyje Nr. 4 buvo 10 ir 11 kvadratų riboje. Tai buvo kiek ovalios formos, 70 cm ilgio ir 60 cm pločio tamsiai pilkos spalvos į apačią siaurėjanti duobutė, įkasta 15 cm į nejudintą žemę. Jos dugne buvo angliukų, 2 titnago nuoskalos, 1 skeltelė, 1 plonas grandukas su šonine įgauba ir neryškiai brūkšniuotų šukelių.

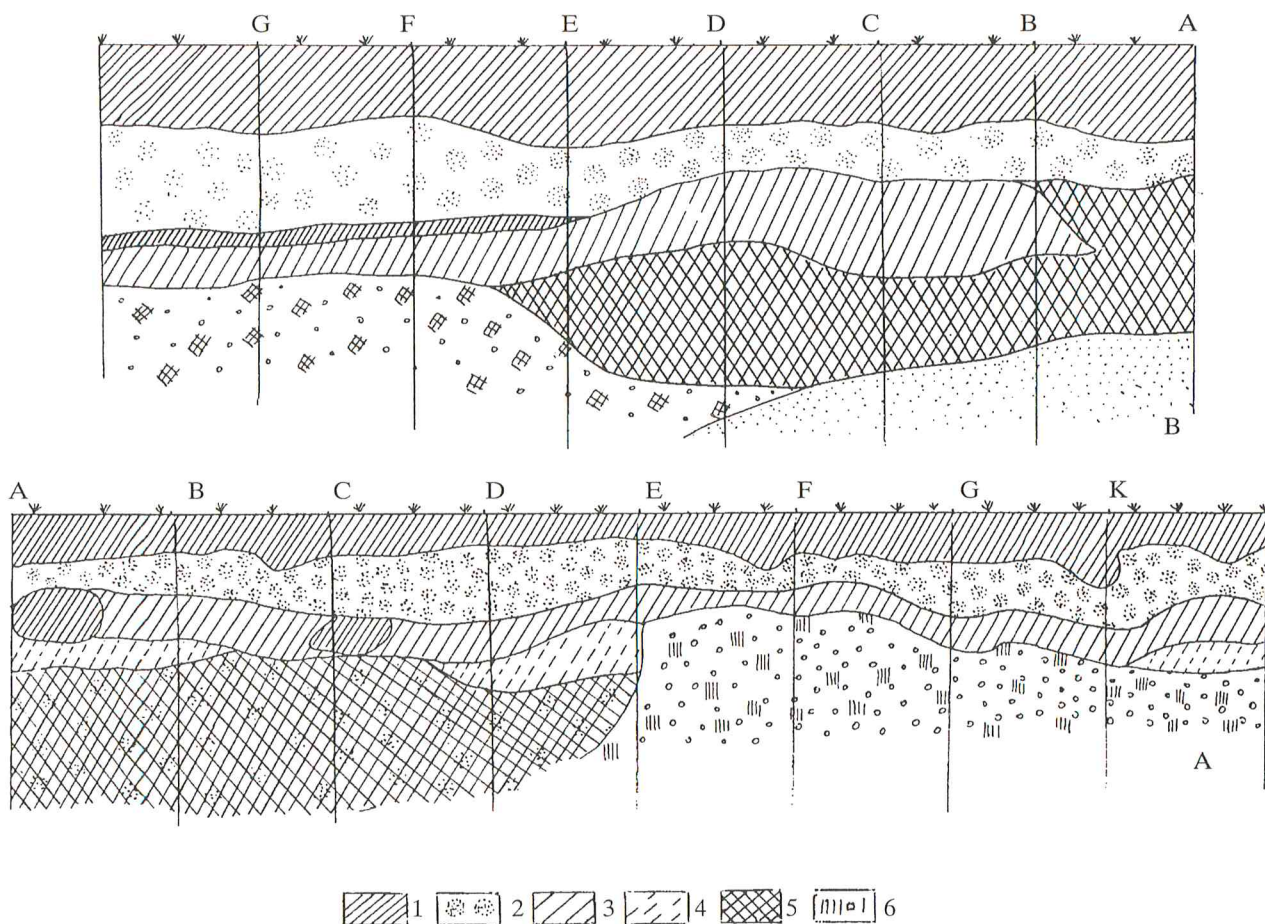
Žemiau šio sluoksnio, 70–80 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, prasidėjo apatinis (C) kultūrinis grauzo sluoksnis. Jis buvo apie 20 cm storio. Grauzas buvo

1 lentelė. Dubičių 3-osios gyvenvietės radinių paskirstymas

Nr.	Dirbinio tipas	I plotas			Atsitikt.	II plotas
		C	B	A		
1.	Antgaliai	6			1	5
2.	Peiliai		1			12
3.	Gremžtukai	1	3	2	3	32
4.	Rėžtukai	4	3		5	17
5.	Grandukai	1	2	2		19
6.	Spec. dirbiniai		3		5	4
7.	Grąžteliai					3
8.	Retuš. skeltės	5	4	1	3	33
9.	Neretuš. skeltės	17	12	8	35	62
10.	Mikroskeltės		1			13
11.	Kirvelių ruošiniai		5	1	2	10
12.	Skaldytiniai	1	3	2	3	38
13.	Skaldytin. nuoskalos		3	2	7	147
14.	Retuš. nuoskalos	4	2		9	37
15.	Akmens kirvelis					1

maišytas su ortšteinuotu smėliu, pereinantis į gryną grauzą, o toliau į smėlį. Sluoksnyje surinkta apie 40 titnago nuoskalų bei dirbinių, pietiniame gale, nedidelėje krūvelėje, – šukelės su grynomis augalinėmis priemaišomis molyje.

II plotas buvo kasinėtas ne pasluoksniui, bet dirbtiniais 20 cm storio horizontalais. Kaip matyti iš išlikusių planelių bei pjūvių, šis plotas buvo gerokai apnaikintas, tad horizontai su sluoksniais negalėjo sutapti. Stratigrafiją kiek paryškina du pjūviai. Nors perkasų situacijos plano nėra, tačiau pagal kvadratų numeraciją matyti, kad arčiausiai bandomosios perkasos buvo II ploto 1-os perkasos vakarinis pjūvis (pav. 16A), o toliausiai – II ploto 2-os perkasos rytinis pjūvis (pav. 16B). Paviršių dengė dirvožemis, smarkiai storėjantis į rytus. Po juo slūgsojo storas geltono smėlio sluoksnis. Jis dengė dar kelis neaiškūs pereininius šviesiai pilko smėlio sluoksnelius. Jie galiausiai užklojo tamsiai pilko smėlio sluoksnį, kurį galime sutapatinti su bandomosios perkasos viduriniu – B sluoksniu. Vakariame pjūvyje šis sluoksnis normalaus storio, tačiau labai banguotas, jame matyti du neaiškūs juoduliai. Rytiniame pjūvyje šis sluoksnis likęs visai plonytis. Po juo vėl matyti šviesiai pilko smėlio sluoksnis. Bandomosios perkasos apatinį (C) kultūrinį sluoksnį turėtų atitikti šių perkasų ortšteinuoto smėlio ir grauzo sluoksniai. Pagal rytinį pjūvį ortšteinuotas grauzas prasidėjo apie 140 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, o pagal vakarinį pjūvį – apie 75 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Tad ne visada galima pagal nurodytą radinio gylį priskirti jį atitinkamam sluoksniui. Vis dėlto išaiškėjo, kad ir čia buvo tik du kultūriniai sluoksniai.



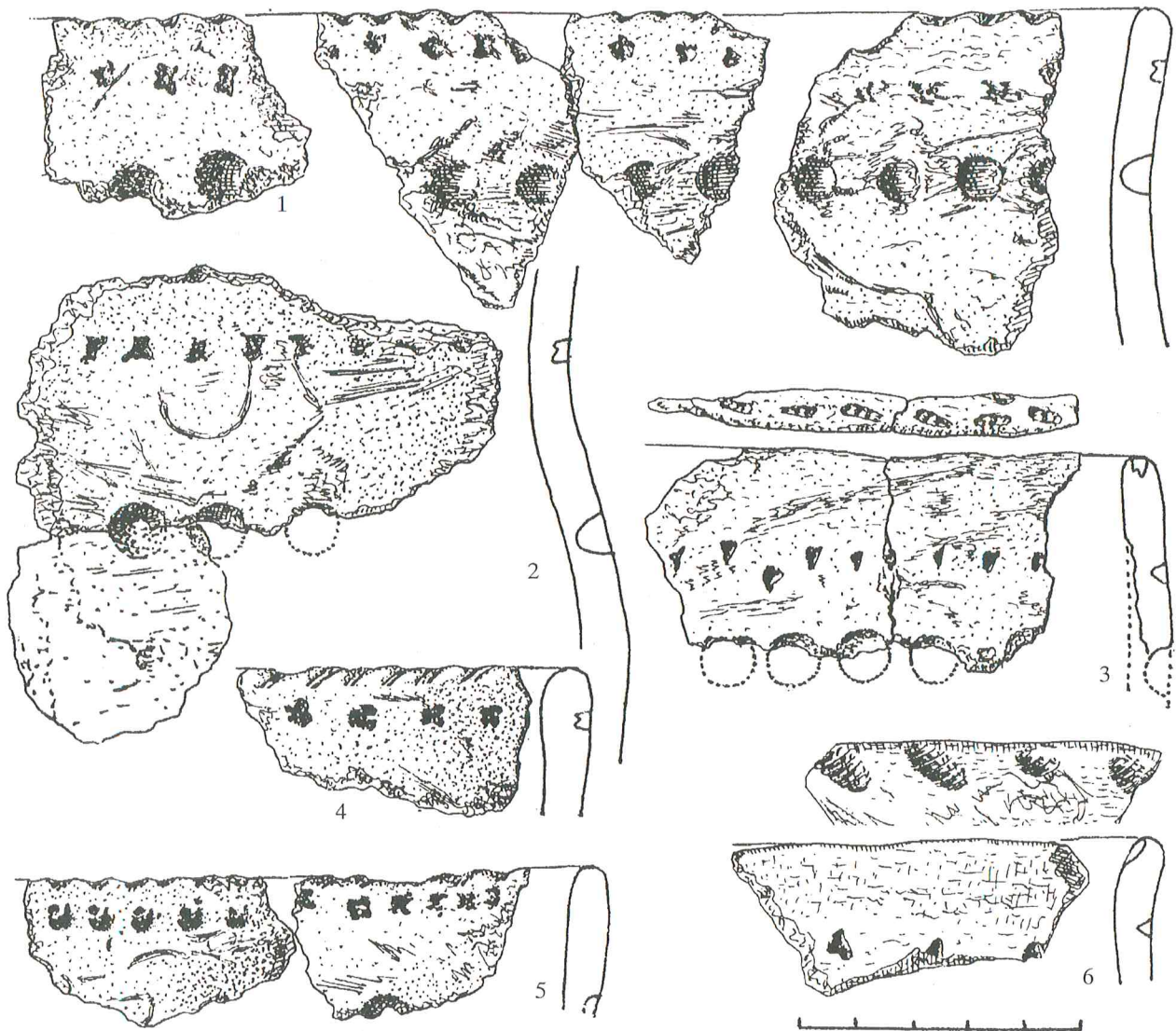
16 pav. Dubičių 3-ioji gvy., II plotas, 1-os perkasos vakarinis (A) ir 2-os perkasos rytinis (B) pjūvis: 1 – dirvožemis, 2 – geltonas smėlis, 3 – šviesiai pilkas smėlis, 4 – nežymiai pilkas smėlis, 5 – tamsiai pilkas smėlis, 6 – ortšteinuotas smėlis, 7 – ortšteinuotas grauzas. Braižė A. Bernotaitė

I ploto radiniai

Apatinio kultūrinio sluoksnio radiniai atstovauja tam ankstyvajam Nemuno kultūros etapui, kuris M. Černiausko pavadintas Dubičių laikotarpiu.

Keramikos surinkta apie porą šimtų smulkių šukelių, tačiau didesnių ir ornamentuotų gabalėlių buvo maža. Šukės priklausė bent šešioms puodams. Visų molio masė labai vienoda. Ryškiai matyti augalinės priemaišos ir šiek tiek kiaukutų liekanėlių, nors tai galėjo būti atsitiktinės natūralios molio priemaišos. Paviršiuje pastebėti angobo pėdsakai (pav. 17, 18). Masės tankis visų labai vienodas $d =$ apie 1,20. Vienoda ir puodų forma – labai mažai profiliuotais arba ir visai tiesiais kakleliais smailiadugniai puodai. Dugnelių nebuvo išlikusių, tačiau matyti iš nedidelių gabalėlių išsiritimo, kad jie buvę netoli tokio dugnelio. Vienodi ir puodų ornamentikos elementai.

Daugiausia šukių (7 aiškios ir kitos smulkios) koncentravosi 1,5 m plotelyje ir buvo vieno lengvai profiliuotu kakleliu puodo (pav. 17:1). Nors rastos 5 šukės su briauna, tačiau puodo angos skersmuo neaiškus, nes šukės labai susiplojusios, galėjo būti apie 20 cm skersmens. Briauna karpyta, ant kaklelių netaisyklingų išpaudėlių – katpėdėlių eilutė, išpausta, matyt, sukryžiuojant du spaudukus. Ant kaklo linkio gilių apskritų duobučių eilė. Antro panašaus puodo (pav. 17:2) neišlikusi briauna, matyti tik netaisyklingos katpėdėlės ant kaklelio, duobučių eilė ne linkyje, o ant pilvelio. Trečiasis puodas (pav. 17:3) buvo beveik statmenu kakleliu, papuoštu netaisyklingais giliais trikampėlių išpaudais, o žemiau jau pažįstama tankių duobučių eilė. Jo briauna papuošta dantukų išpaudėliais. Tais pačiais elementais puoštas dar vienas beveik neprofiluotas puodelis (pav. 17:5), tuoj po karpyta briauna papuoštas katpėdėlių eilute. Ant kaklelio matyti duobučių eilutės



17 pav. Dubičių 3-joji gvy. I ploto apatinio (C) sluoksnio keramika. Piešė autorė

liekanos. Labai panašus turėjo būti dar vienas puodelis (pav. 17:4), tik jo kaklelis storesnis ir briauna puošta dvigubomis įpjovėlėmis. Kiek skyrėsi šeštasis puodelis (pav. 17:6). Jo kaklelis nežymiai atloštas. Kaklo linkį puošė netaisyklingos gilos trikampės durtinės duobutės, tačiau išorinėje a tlošo pusėje išpausti įstriži platūs apvijiniai išpaudai. Šiame sluoksnyje surinkta gana įvairių titnago dirbinių. Iš jų 6 buvo įvairūs strėlių antgaliai. Ryškiausias pilko titnago, be patinos kotinis antgalis (pav. 19:1), smailėjančia abipus retušuota įtvara. Smaigalys nulūžęs, tačiau iš retušo viename pakraštyje galėtume spręsti, kad antgalis buvo nusklembtas į vieną pusę. Antrasis (pav. 19:2) buvo gana platus lauro lapo pavidalo antgalis, pakaitomis smulkiai retušuotais pakraščiais. Greičiausiai antgaliai buvo ir skeltelės, šiek tiek paretušuotais

smaigaliais (pav. 19:3, 5). Surinktos 5 retušuotos skeltės. Iš jų viena buvo labai tiesi, statmenai retušuotu galu (pav. 19:8), kitos tik truputį paretušuotais pakraščiais (pav. 19:6). Rastas tik vienas miniatiūrinis gremžtukas (pav. 19:7) iš apatinės skeltės dalies. Šie dirbiniai primena pačius vėlyviausius mezolitinius dirbinių tipus. Mezolitiniais ypač artimi 4 rėžtukai. Vienas jų, padarytas iš skeltės, buvo nepavykęs kampinis nuskeltinis (pav. 19:10). Du buvo kampiniai rėžtukai (pav. 19:11) iš storų skelčių, su nuskėlimu ir retušu. Iš ilgų skeltės buvo pagamintas rėžtukas dvynukas (pav. 19:9). Dar rastos 4 retušuotos nuoskalos, nežinia nuo kokių dirbinių nuskilusios, vienas netaisyklingas piramidinis skaldytinis, 17 neretušuotų gana ilgų, bet kreivų skelčių su apatinės dalies kuprele.

Vidurinio kultūrinio sluoksnio radiniai

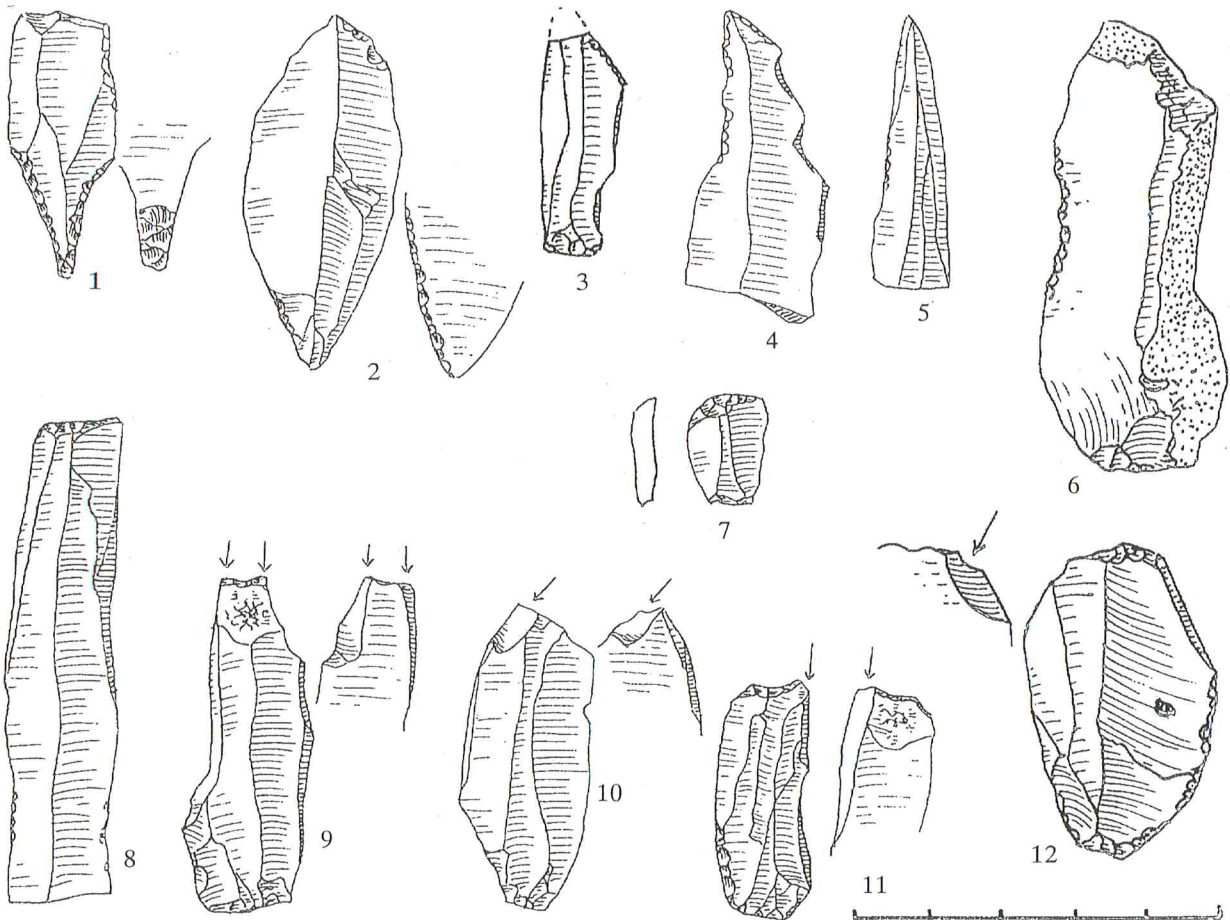
Keramikos rasta išsibarsčiusios ir visame plote, ir dviejuose židiniuose. Visur ji labai vienoda – rusvai gelsvos spalvos, lūžyje pilkesnė, su gausiomis grūsto granito priemaišomis molio masėje ir kiek stambesniais balto kvarcito grūdėliais. Paviršiuje kai kur matyti išsimušusių ir plonų augalinių plaušelių. Šukelės lygiu paviršiumi arba skersai brūkšniuotos.

Židinyje Nr. 3 rasta apie 30 bent trijų puodų šukių. Visų molio masėje buvo daug stambių grūsto granito priemaišų, šiek tiek išsimušančių į paviršių. Paviršius negiliai brūkšniuotas iš abiejų pusių. Iš keleto plonų šukelių su briaunomis (pav. 20:1–4) matyti, kad būta beveik tiesiu kakliuku taurelių plokščiais, gana plačiais dugneliais.

Židinyje Nr. 4 irgi rasta neryškiai brūkšniuotų puodų šukelių. Molio masėje buvo žymu grūsto granito priemaišų.

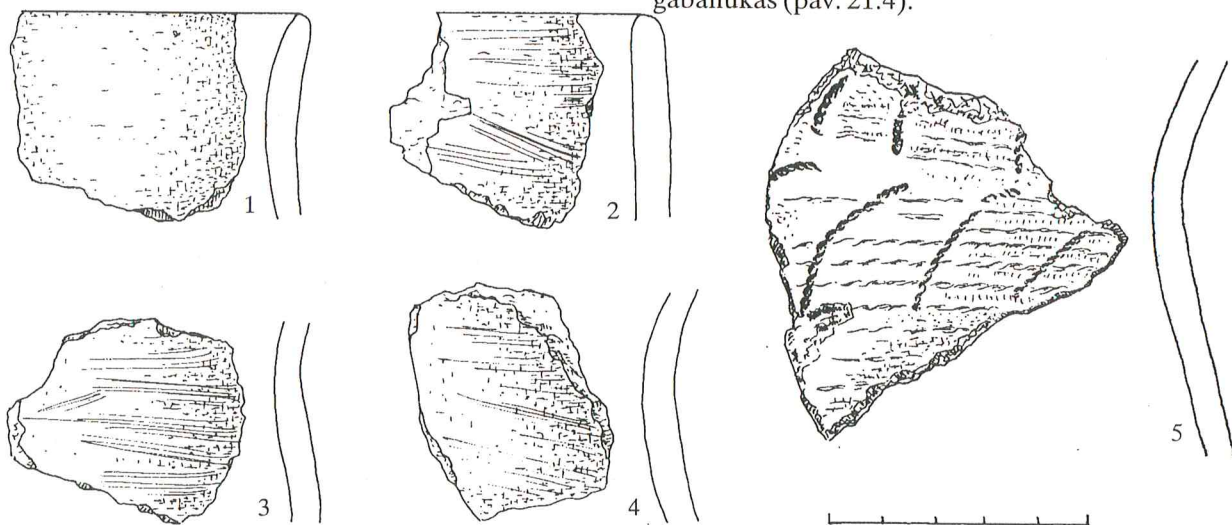


18 pav. Dubičių 3-iosios gyv. ankstyvosios keramikos faktūros pavyzdys. Fotonuotrauka K. Vainoro



19 pav. Dubičių 3-iosios gyv. apatinio sluoksnio titnago dirbiniai. Piešė autorė

Šiam sluoksniui, be abejo, priklausė ir viena gana didelė puodo šukė iš II ploto (80–100 cm gylyje). Šukė buvo su gausiomis grūsto granito priemaisomis molyje, bet plona ir kieta (pav. 20:5). Tai buvo gana riesto didelės taurės kaklelio dalis. Jos paviršius ištiesai padengtas negiliais skersiniais virvelių įspaudais, o ant viršaus dar užspaustos gilesnės kietos plonos virvelės atkarpėlės. Iš šios perkasos ploto muziejaus rinkinyje yra dar keletas



20 pav. Dubičių 3-iosios gyv. vidurinio (B) sluoksniu keramika. Piešė autorė

negiliai brūkšniuotų šukelių, tokių pat, kaip I ploto viduriniame kultūriniame sluoksnyje bei židiniuose.

Šio sluoksniu keramika panaši į kitų Pietų Lietuvos Virvelinės keramikos kultūros židinių keramiką. Pasakytina, kad paprastai tai būna labai mažų gyvenviečių su vienu židiniu radiniai. Puodeliai paprastai būna plonasieniai, kietos molio masės. Be virvelinio ornamento, puodai dažnai būna tik negiliai brūkšniuotu paviršiumi, o puodelių forma pati paprasčiausia – tai labai mažai profiliuotos taurelės arba statinėlinės puodynėlės. Tokių rasta, pvz., Šakių lankos gyvenvietės vieninteliame židinyje Nr. 5 su virveline keramika (Rimantienė, 1992, p. 25–30, pav.12), Margių 1-osios gyvenvietės taip pat vieninteliame židinyje su virveline keramika Nr. 3, Dubičių 2-osios gyvenvietės židinyje Nr.2, Lynupio gyvenvietėje (Rimantienė, 1985, pav. 14). Dauguma taurelių būna švelniai profiliuotų, sutinkamų įvairiuose Virvelinės keramikos kultūros paminkluose. Tuo tarpu riestas virvelinės taurės profilis (pav. 20:5) primena, kad tai jau povirvelinio laikotarpio – žalvario amžiaus pradžios keramika.

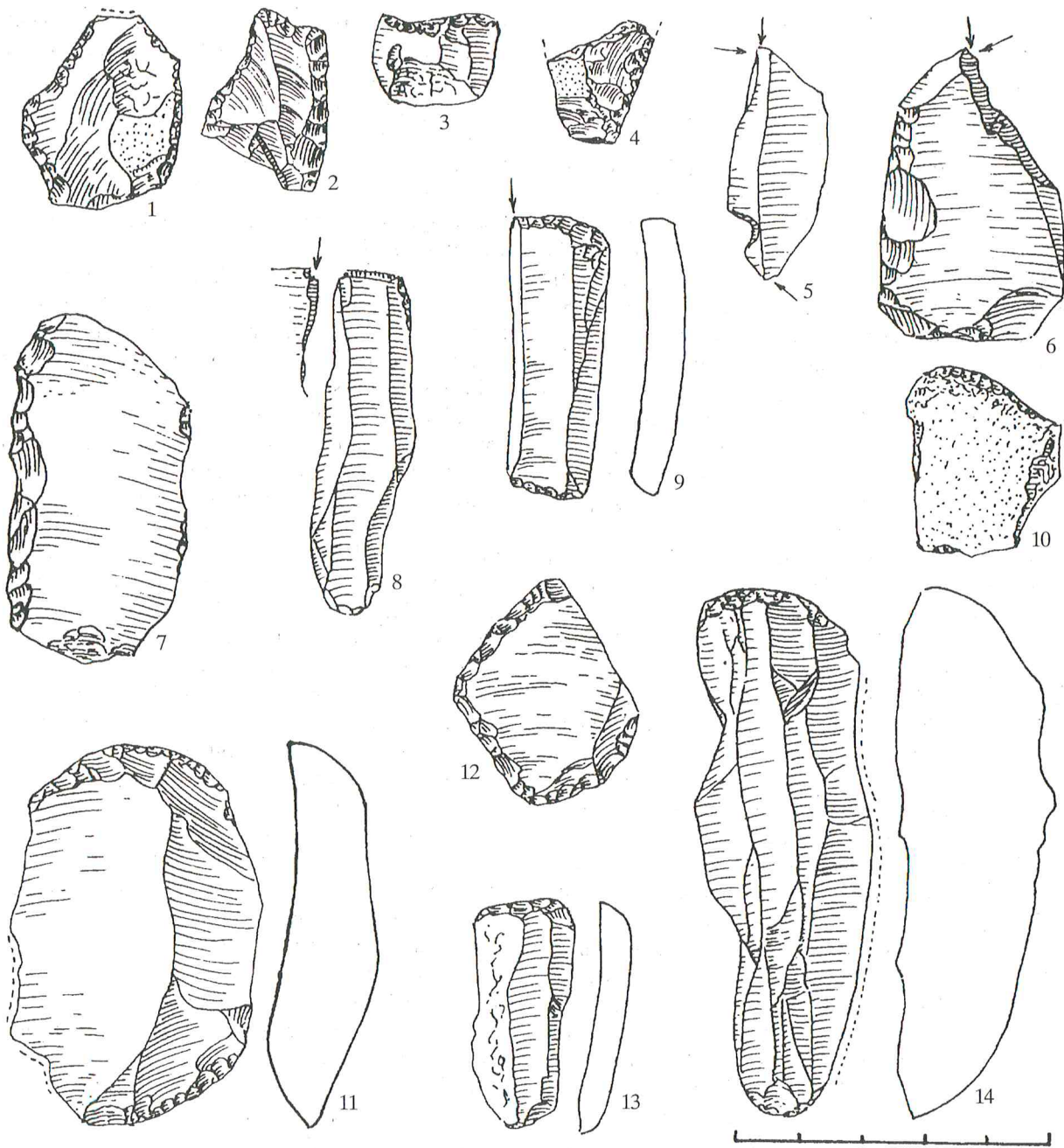
Titnago dirbinių (pav. 21) aptikta pačiame viduriniame kultūriniame sluoksnyje ir minėtuose židiniuose Nr. 3 ir Nr. 4 (1 lent.). Šiek tiek dirbinių buvo

patekusių ir į viršutinį (A) sluoksni. Tačiau jie niekuo nesiskyrė nuo vidurinio sluoksniu radinių, tad juos reiktų apibūdinti kartu.

Antgalių nerasta, bet kiti dirbinių tipai gana būdingi žalvario amžiaus pradžiai. Toks buvo šoninis peilis (pav. 21:7), padarytas iš ovalios nuoskalos, nugarėlės pusė plokščiai retušuota briauna. Galbūt nuo peilio įtvaros likęs tik paviršiuje retušuotas plačios skeltės gabaliukas (pav. 21:4).

Daugiausia rasta gremžtukų (3 – B, 4 – A sluoksnyje). Visi jie buvo pailgi, padaryti iš storų skelčių. Vienas jų, rastas židinyje Nr. 3 (pav. 21:13) buvo, matyt, nuo ugnies suskeldėjusiu šonu. Antras B sluoksniu gremžtukas buvo labai stambus dvigalis, dar iš nugarėlės pusės paretušuotu kraštu (pav. 21:11). Trečias dvigalis buvo kombinuotas su rėžtuku (pav. 21:9). A sluoksnyje rastas vienas iš skeltės padarytas gremžtukas buvo aprtrupėjusiais ašmenimis, o antro, padaryto iš nuoskalos su žieve, buvo likusi tik dalis.

Surinkti 4 rėžtukai, įskaitant ir gremžtuką su išskala kampe. Du iš jų kampiniai, iš ilgų tvirtų skelčių (pav. 21:8, 9), vienas iš skeltės padarytas šoninis dvigalis nuskeltinis (pav. 21:5). Kitas iš stambios storos nuoskalos šoninis nuskeltinis (pav. 21:6), nugarėlės pusėje tvirtai retušuotu šonu. Rasta ir keletas grandukų (pav. 21:1–3), padarytų iš nedidelių nuoskalėlių, tačiau kruopščiai apdirbtų, su įvairaus gylio įlinkiais. Artimi jiems ir specialios paskirties dirbinėliai su gremžtuko tipo retušu (pav. 21:10, 12). Iš visų 20 surinktų neretušuotų skelčių buvo likusios tik apatinės dalys su skėlimo pėdsakais. Visos buvo kreivos, vidurinio (apie 1,5 cm) pločio, tik vienos plotis siekė 2 cm. Panašios labai menkai paretušotos skeltės.



21 pav. Dubičių 3-iosios gyv. vidurinio (B) sluoksnio I ploto titnago dirbiniai. Piešė autorė

Iš šešių kirvelio tipo ruošinių matyti, kad kirvelių būta įvairių. Buvo retušuotų dar tik iš vienos pusės ir iš abiejų pusių, beveik ovalių ir keturkampių. A sluoksnyje aptikta keturkampio plokščiai apskaldyto kirvelio šono nuoskala, be abejojimo, patekusi iš vidurinio sluoksnio.

Beveik visi skaldytiniai vienagaliai, tačiau netaisyklingi, trumpi. Išsiskiria vienas dvigalis siauras ir ilgas skaldytinis (A sluoksnis) su išsikišusia nugarėle, aplyginta skersinėmis nuoskalomis (pav. 21:14).

Galuose matyti ne tik normalios skaldytinio darbo išskalos, bet ir tikras retušas. Matyt, skaldytinis buvo naudotas kaip kirvelis ar gremžtas.

Šio B sluoksnio radiniai visiškai atitinka kitų Pietų Lietuvos žalvario amžiaus pradžios gyvenviečių radinius ir galėtų būti priskirti prie etaloninių šio laikotarpio paminklų, jei būtų pavykę ir toliau ištirti pasluoksniui. Tačiau ir tai, ką turime, gerai dera prie ankstyvojo žalvario amžiaus radinių.

II ploto radiniai

Kaip matyti iš išlikusių tyrinėto ploto planų ir pjūvių, tyrinėtoji vieta buvo įkalniau, tad gyliai, kurie nurodyti ant kai kurių šiame plote rastų dirbinių, yra daug didesni, negu bandomoje perkasoje (I plote). Tačiau kadangi plotas buvo labai nukentėjęs, iškasinėtas duobių, radiniai kartais išmesti iš savo natūralių sluoksnių, tai ne visad gyliš apibūdina laikotarpį. Pasitelksime ir tipologinį kriterijų.

II plote aptikta keletas ankstyvų dirbinių, kurie išsiskyrė ir savo apdirbimu, o kartais ir patina. Ypač išsiskyrė du kotiniai antgaliai. Vienas (pav. 22:1) buvo labai apzulintas, pasidengęs balta patina, retušuotas paviršiuje (gyliš 140–160 cm), primena netaisyklingą Bromės tipo antgalį. Antrasis (pav. 22:2) panašus, hibridinio tipo, retušuotu smaigaliu su įtvara, bet įtvara dar iš nugarėlės pusės palyginta (gyliš 80 cm). Gali būti, kad šie atsitiktiniai radiniai net senesni negu I ploto apatinio sluoksnio radiniai.

Dar keli dirbinėliai, atrodo, priskirtini apatiniam kultūriniam sluoksniui. Tai skeltinio antgalio viršūnė (pav. 22:3), nebūdingas lancetinis antgalis (pav. 22:6), retušuotas ašmenėlis (pav. 22:4). Tai pačiai grupei priklausė ir skersinis antgalis (pav. 22:7) ir mikrorėžtukas (pav. 22:5) (gyliai įvairūs – 100–160 cm).

Visi kiti radiniai, atrodo, gretintini su vidurinio kultūrinio sluoksnio radiniais ir priskirtini ankstyvajam žalvario amžiui.

Iš antgalių ypač išsiskiria žalvario amžiui būdingo durklo ar ietigalio viršūnė (pav. 22:8), plačiai retušuota iš abiejų pusių. Kitiems antgaliams galėtų atstovauti keletas ruošinių. Tai pora nedidelių plokščių nuoskalų, iš dalies plokščiai retušuotu paviršiumi.

Kaip ir kitos žalvario amžiaus gyvenvietės, ši pasižymi labai gero darbo peiliais. Būdingiausi peiliai iš plačių skelčių, smailia viršūne. Toks peilis (pav. 22:9) gerai tik iš paviršiaus retušuotu smaigaliu buvo sukombinuotas su gremžtuku storajame gale. Kito peilio (pav. 22:10), padaryto iš plačios, storos skeltės, smaigalys buvo nulūžęs, tačiau vienas kraštas įgaubtas kaip pjautuvo. Į peilio snapą panaši viršūnėlė (pav. 22:16) buvo plona ir plokščiai retušuota. Smailiomis viršūnėmis ir retušuotomis briaunomis buvo ir trumpi, platūs, ovalūs peiliai (pav. 22:20). Pasitaikė vienas net visai mažiukas, vos 3 cm ilgio, ovalus peiliukas.

Trečia grupė – iš tiesių skelčių padaryti ir daugiausia aplink retušuoti peiliai tiesiais ašmenimis (pav. 22:14, 15). Jų viršūnės ne nusmailintos, o statmenai retušuotos.

Kaip paprastai, didžiąją dalį radinių (35 egz.) sudarė gremžtukai. Beveik pusė jų buvo pailgi, galiniai, padaryti iš storų skelčių, panašių į nuoskalas, iki 5 cm ilgio, arba net iš pailgų nuoskalų. Išsiskiria vienas gremžtukas iš tiesios skeltės (pav. 22:24), kurio ašmenys neįprastai

suformuoti statmenu dvipusiu retušu. Trumpieji gremžtukai dažnai buvo padaryti iš labai storų nuoskalų, vienas iš jų dvigalis, nors antrieji ašmenys kaip granduko apspaudyti. Antras panašus, labai apzulintas gremžtukas buvo su dviejų įgaubų granduku antrame gale. Vienas trumpas gremžtukas buvo trapecinio pavidalo. Artimas mezolitiniams tipams gremžtukas (pav. 22:25) buvo pasidengęs melsva patina (gyliš 110 cm, gal išmestas iš giliųjų sluoksnių).

Nemažą dalį (17 egz.) sudarė įvairių tipų rėžtukai. Pora vidurinių nuskeltinių rėžtukų iš nedailių titnago gabalų, matyt, buvo pasigaminta atsitiktiniam darbui. Būdingas iš plačios skeltės apatinės dalies padarytas vidurinis rėžtukas su nuskėlimu ir retušu (pav. 22:23). Daugiau buvo šoninių rėžtukų. Dalis jų nuskeltiniai (pav. 22:22), pora buvo retušuotų prie viršūnės. Vienas buvo dvigalis, padarytas iš storos skeltės. Poros iš titnago gabalų išskeltų nuskeltinių rėžtukų darbinės briaunos buvo labai apzulintos. Ir tik pora buvo kampinių rėžtukų. Iš jų vienas buvo paprastas nuskeltinis kampinis, o antras dvigalis, retušuotais statmenais galais (pav. 22:21). Ir tik vienas iš storo 3,2 cm ilgio skaldytinėlio buvo pagamintas rėžtukas dvydukas.

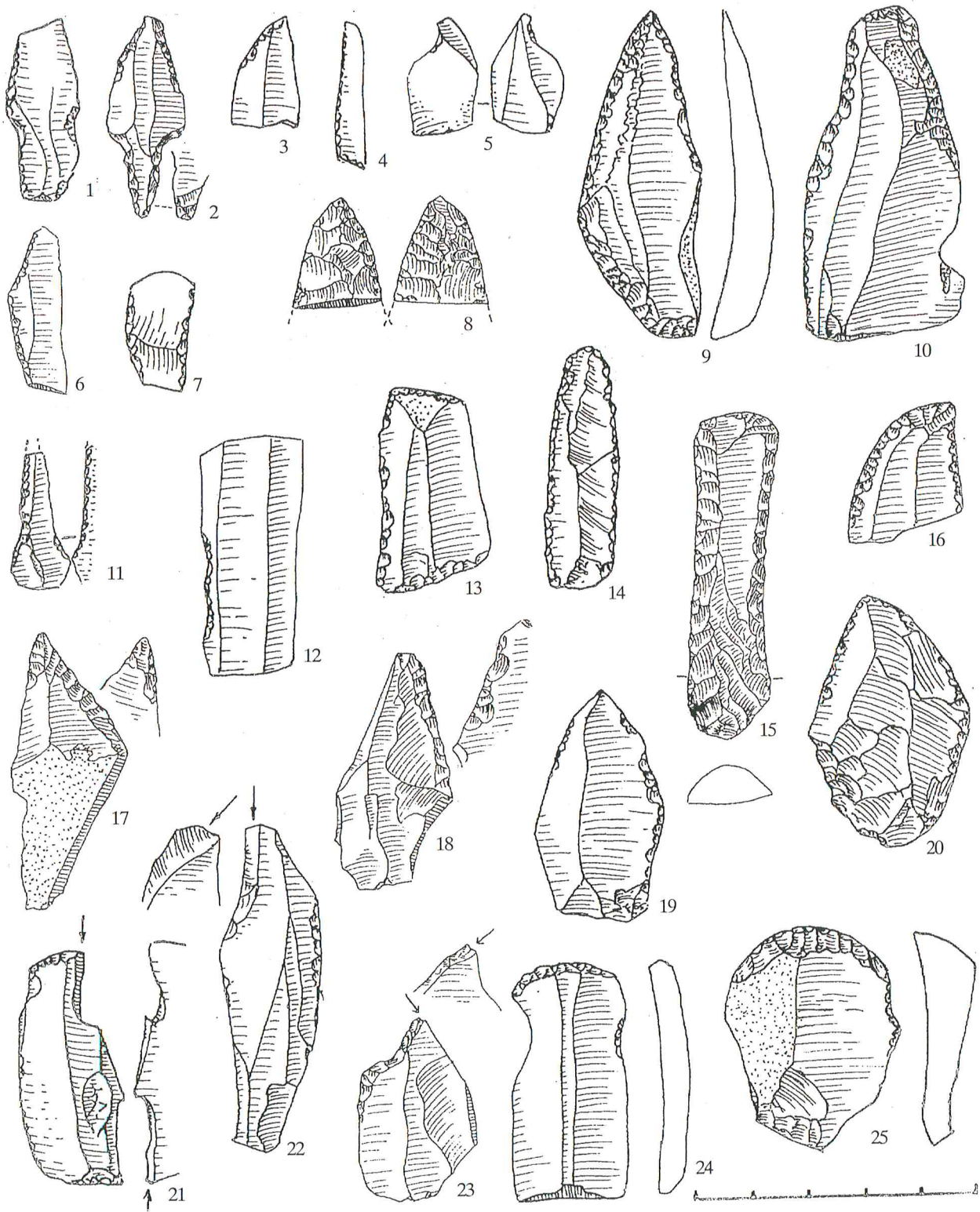
Iš 19 grandukams priskirtinų dirbinių bent pusė, atrodo, galėjo būti skiltuvai. Nemaža jų buvo padaryta iš senų nuoskalų su patina ar storų skelčių gabalų, ypač tie, kurie, kaip nurodyta, rasti negiliai – 40–60 cm. Galima manyti, kad juos vartojo jau vėlyvieji viršutiniojo sluoksnio gyventojai, panaudodami senas nuoskalas.

Tačiau dalis buvo būdingų žalvario amžiaus tipui. Tai grandukai iš skelčių ar nuoskalų su keliomis įgaubomis. Vienas, padarytas iš storokos trapecinės nuoskalos, buvo su 6 įgaubomis.

Specialios paskirties dirbinėliai – trumpi, nedideli, paprastai beveik aplink retušuoti neryškios formos įrankėliai. Būna panašių į smaigus (pav. 22:17, 18). Vienas buvo net iš antros pusės retušuotu smaigaliu, o antras tik viename krašte retušuotas iš abiejų pusių. Kartais jie retušuojami labai mažai, jeigu nuoskala reikiamos formos (pav. 22:19).

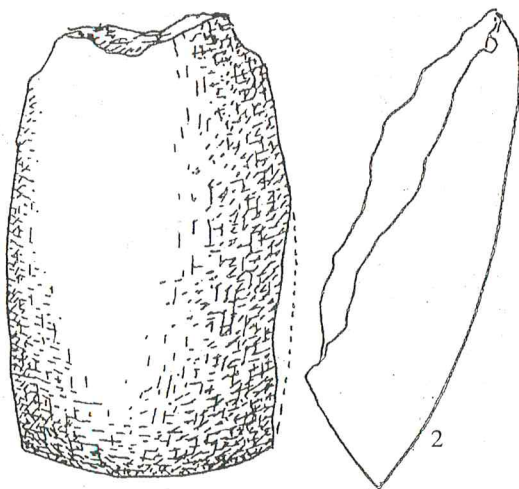
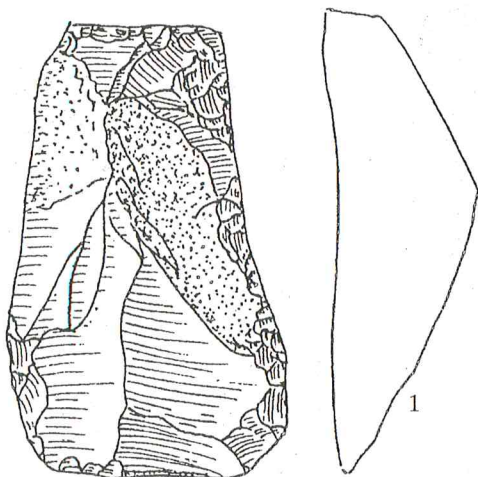
Rasti tik trys gražteliai. Du buvo padaryti iš plačių nuoskalų, jų smaigaliai buvo nulūžę. Vienas gražtelis labai ilgu smaigaliu buvo padarytas iš skeltės apatinės dalies (pav. 22:11).

Didelę radinių dalį sudarė neretušuotos skeltės. Kai kurios jų kreivos, tačiau dauguma tiesios, su tiesiais negatyvais. Daugiausia tai apatinės skelčių dalys, retai viršūnės, o išlaužų – vidurinių dalių visai nebuvo. Jos buvo iš įvairių titnago rūšių: pilko ir šviesiai gelsvo, pora buvo rudai ortšteinuotų. Kai kurios priklausė, be abejo, ir apatiniam sluoksniui. Gyliš nurodytas labai įvairus (nuo 80 iki 200 cm), tad chronologinio dėsningumo negalima nustatyti. Įskaičius ir atskirai surastąsias, iš viso



22 pav. Dubičių 3-ioji gyv. II ploto būdingesni titnago dirbiniai. Piešė autorė

surinktos 94 neretušuotos skeltės. Dauguma jų (43 egz.) buvo plačios – 1,8–2,2–2,6 cm. Kiek mažiau vidutinių (38 egz.), dažniausiai 1,2–1,5 cm pločio, o mažiausia (13 egz.) siaurų – iki 1 cm pločio. Retušuotų skelčių surinkta 36 egz. (su atsitiktiniais radiniais). Daugiausia (21 egz.) vidutinio pločio. Bet gražiausiai retušuotos plačiosios, ypač 1,8 cm pločio. Retušo paprastai būna labai nedaug (pav. 22:12). Tik vienas beveik trapezinis dirbinys padarytas nuretušavus tris skeltės briaunas (pav. 22:13). Jis buvo padarytas iš tamsiai pilko gero titnago, galbūt gretintinas ir prie skersinių peilių. Ir tik viena truputį iš abiejų pusių retušuota 2,7 cm ilgio skeltės dalis primena išlaužą.



23 pav. Dubičių 3-ioji gyv. II ploto du būdingesni kirveliai.
Piešė autorė

Iš 12 kirvelių ruošinių nebuvo nė vieno išbaigto. Dažniausiai tai nepavykę, iš netikusio su intarpais titnago, atrupėję ar sudužę egzemplioriai, kurių nebebuvo prasmės baigti apdirbti. Vis dėlto iš jų galima susidaryti šiokių tokių vaizdą, kad buvo vartojami dvejopi kirveliai. Iš grubių gabalų grubiai aptašyti ruošiniai, atrodo, numesti dėl kokio titnago defekto. Tačiau pagrindiniai buvo iš plokščių nuoskalų pagaminti trapeziniai kirveliai (pav. 23:1). Šis 6,5 cm ilgio plonas kirvelis, matyt, liko nebaigtas – nenulygintas gūbrys per vidurį, nes išaiškėjo intarpas. Kitas mažiukas, tik 3,4 cm ilgio, taip pat trapezinis kirvelis, primenantis kaltelio ašmenėlį, irgi liko nebaigtas. Dar vieno tokio kaltelio buvo likę tik iš abiejų pusių aptašyti ašmenys. Išlikęs ir vienas geras ruošinys: stora pailga titnago plokštė, statmenai iš viršutinės pusės retušuotais šonais ir truputį patašytas ašmenimis.

Šalia jų ir vienintelis kirvelis iš uralitinio porfirito (pav. 23:2), nuskilęs įstrižai. Jo pjūvis buvo storo ovalo, taigi jis turėjo būti su skylė kotui. Toks kirvis irgi būdingas žalvario amžiui.

Dauguma skaldytinių (41 egz.) buvo netaisyklingi, nuskelti iš atsitiktinių titnagų gabalų arba tai jau panaudotos skaldytinių liekanos. Tik kai kurių formą galima įžiūrėti. Paprastai tai vienagaliai ruošiniai, nuo kurių buvo skaldytos neilgos plačios skeltės, kartais artėjantys į piramidinius. Išsiskiria keli ryškesni egzemplioriai. Vienas buvo siauras dvigalis su gūbriu užpakalinėje pusėje. Kitas didelis, net 8,1 cm aukščio, ne visai taisyklingas laivelinis, pagrindas kiaušinio pavidalo. Jis buvo iš gelsvai pilkšvo titnago (panašiai kaip strėlė pav. 22:2) ir greičiausiai priklausė ankstyvajam laikotarpiui, nors gylis pažymėtas 100 cm. Kitas laivelinį primenantis skaldytinis buvo padengtas melsva patina (gylis 115 cm), taip pat greičiausiai priklausė senesniai kompleksui.

Labai daug (154) surinkta nuoskalų nuo skaldytinių. Daugiausia tai skaldytinių šonų dalys su apatiniu kraštu, net iki viršūnės. Iš jų matyti, kad tai buvę vienagaliai skaldytiniai su tiesiais, viršūnėje kūgiu susieinančiais negatyvais. Daugiausia vartotas prastas pilkas titnagas, retkarčiais pasitaikė gero juosvo titnago nuoskalų su plačiais negatyvais.

Retušuotos nuoskalos (46 egz.) yra labai neišraiškingos, būna ir stambokų, tačiau labai kreivų, kartais su gana tvirtu gremžtuko tipo retušu. Tai atsitiktinio darbo įrankiai.

Išvados

Dubičių 3-ioji gyvenvietė pagrindinai buvo apgyventa du kartus, t. y. ankstyvajame neolite – IV (gal net V t-mečio gale) t-metyje pr. Kr. ir antrąkart žalvario amžiaus pradžioje – II t-mečio pr. Kr. pirmoje pusėje. Tačiau keletas dirbinių, ypač kotinių strėlių antgalių galėjo būti pasilikusių čia iš dar senesnio laikotarpio.

Pirmojo etapo gyvenvietės inventorius gretintinas radiniais su tokių paminklų kaip Ežeryno 23-ioji gyvenvietė, Versminio upelio 1-oji. Šiek tiek ankstyvo tipo radinių aptikta ir Dubičių 2-osios, ir Margių 1-osios, net Barzdžio miško gyvenviečių apatiniuose kultūrinuose sluoksniuose. Baltarusių archeologas M. Černiauskis (Чарняўскі, 1979) pagal šios gyvenvietės apatinio sluoksnio radinius išskyrė ankstyviausią

Nemuno kultūros etapą Lietuvoje, Baltarusijoje bei Šiaurės Lenkijoje, pavadindamas jį Dubičių etapu.

Antrojo etapo radiniai gretintini su tokių paminklų kaip Barzdžio miško vėlyvojo etapo, Margių 1-osios gyvenvietės vidurinio etapo ir pan. radiniais. Nors pagal titnago dirbinius sugretinus galima apibrėžti žalvario amžiaus pradžios laikotarpį, tačiau keramikoje matyti skirtumas. Minėtų žalvario amžiaus pradžios gyvenviečių keramika paveldėta iš senesnių Nemuno kultūros epochų. O Dubičių 3-iosios vidurinio laikotarpio keramikoje vienintelį paveldą iš senesnių epochų galima įžiūrėti tik molio masės sudėtyje (grūstas kvarcitas), tačiau taurelės forma, plonos puodo sienelės, negiliai brūkšniuotas paviršius – tai jau iš Virvelinės keramikos kultūros perimti požymiai, nekaltant jau apie patį virvelinį ornamentą, beje, jau labai vėlyvo tipo.

LITERATŪRA

Bagušienė O., Rimantienė R., 1974 – Akmeniniai gludinti dirbiniai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius 1974, t.1, p. 84–205.

Jablonskytė-Rimantienė R., 1966 – Maglemozinė ankstyvojo mezolito stovykla Maksimonys IV (Varėnos raj. Merkinės apyl.) // LTSR MA darbai. Serija A 1966, t.3 (22), p. 43–54.

Rimantienė R., 1974 – Akmens amžiaus paminklai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius 1974, t.1, p. 5–83.

Rimantienė R., 1989 – Archeologiniai paminklai // Dubičiai. Vilnius 1989, p. 21–37.

Szukiewicz W., 1901 – Poszukiwania archeologiczne w

powiatach Lidzkim i Trockim (gub. Wileńska) // Światowit 1901, t. 3, p. 3–29.

Римантене Р. К., 1966 – Стоянки раннего неолита в юго-восточной Литве // Древности Белоруссии. Минск 1966, p. 54–62.

Римантене Р. К., 1971 – Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс. 1971.

Чарняўскі М. М., 1979 – Неаліт Беларускага Панямоння. Мінск. 1979

Шукевич В., 1893 – Реферат В. К. Шукевича об археологических местностях в Лидском и Трокском уездах // Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Вильнюс 1893, p. 96–97.

STONE AGE SITES AND SETTLEMENTS AROUND LAKE PELESA

SUMMARY

Introduction. Lake Pelesa near the Dubičiai village dried up in the end of the 19th century, and today the Ūla River flows across its former basin. Stone Age archaeological sites of Dubičiai environs were discovered by W. Szukiewicz at the end of the 19th century. The data on the finds of these sites were published in 1893 and 1901. The Institute of Lithuanian History has been taking interest in these sites since 1954. Dubičiai settlements 2 and 3 situated at the western end of Lake Pelesa were investigated in 1962. Some years later archaeological excavations were carried out in Dubičiai settlement 4 (Fig. 1). All the mentioned archaeological sites are badly destroyed.

The present publication is an applied presentation of various material from settlements 2 and 3.

Dubičiai 2 (Paežerys). Stone Age finds were uncovered in the area between the churchyard and lake embankment (Figs. 2–4). The embankment bore traces of a habitation layer, though it was badly damaged by old potato-pits (Fig. 5). Patches of the undisturbed layer were very small. The surface was covered by a 20–40 cm thick layer of mixed soil (from the ploughed layer and layer A). It was underbedded by a thin light layer without finds. Still lower there was a 10–15 cm thick layer (B) containing finds from different Neolithic periods. It was

followed by a 20–30 cm thick Ortstein layer (C) with Mesolithic finds.

The main finds (Figs. 6; 7) of the lower (C) habitation layer were lanceolate arrowheads, wide, large scrapers, axes made of flat cores and wide flakes, one-end flakes flint stemmed arrowheads. All these finds were dated to the early Mesolithic-Epipaleolithic.

The intermediate (B) habitation layer contained finds and traces of at least three Neolithic settlements.

The contact zone between layers B and C (trench 5 of the Early Nemunas culture settlement) contained marks of a completely destroyed hearth. The pine charcoal was greyish and well mineralized, implying that the hearth had been used for a long period of time. The clay mass of ceramics abounded in organic and large quartzite temper. The density of clay mass was $d = 1.5$ (Figs. 9; 10:1–4). The pots were little profiled with pointed bases. The sherds were yellowish, decorated with crossed double-toothed impressions and pinches. Their surface was slightly engobed. The forms of flint artefacts were similar to mesolithic ones (Figs. 13 : 1–4).

In about the middle of layer B there were structural remains of Middle Neolithic culture: fire-places, post-holes, pits. A pit (250 cm in diameter) in trench 9 contained fire-place No. 1 (Figs. 5; 8:3). The diameter of the fire-place was 170 cm, the depth was 45 cm. Pine was used as fire-wood. The charcoal was black, glaring and not very soot-ing. Two 25 cm and 30 cm post-holes Nos. 2 and 3 were situated to the south from this fire-place. Still further there were three hollows (Nos. 4, 5, 6) of the habitation layer. This group included hearth (fire-place) No. 4 in trench 8 (Fig. 5). The hollows contained bright brownish thickly engobed ceramics of Nemunas culture decorated with double- or multi-toothed impressions and terrace strips (Figs. 10:5–8, 12; 11). The pots had flared necks.

A group of fire-places Nos. 8, 9, 10 (Fig. 4) belonged to Corded Ware culture. However, only fire-place No. 9 contained sherds (Figs. 12:1-6; 10:9, 10) of 4 small beakers. Other sherds were widely dispersed. The sherds of beakers were thin, of hard clay mass, $d = 1.52$, brownish. The clay mass had temper of crushed granite and organics. The form was little profiled. This group also included small sherds with incisions (Fig. 10:11, 2; 12:7–11). They were made of different density clay mass ($d = 0.78 - 1.85$). Large vessels (Fig. 12:12–14) were made of coarser clay mass, $d = 1.98$. All this implies that pots designed for different purposes were made of different clay mass.

The flint artefacts of the intermediate layer were mixed. The trapezia and lanceolate arrowheads could be dated to Early Nemunas culture. The triangular arrowheads made of blades belonged to the Middle Neolithic (Fig. 13:6, 7), isosceles triangles made of flakes (Fig. 13:5, 9–11) could be attributed to the artefacts of Corded Ware culture. The

knives (Fig. 13:13), oval axes (Fig. 13 : 19) single-platform cores (Fig. 13:17) were attributed to Middle Neolithic culture.

The upper (A) habitation layer was composed of the soil dug out from potato-pits. Therefore it contained artefacts from different periods.

In the settlement **Dubičiai 3** (Fig. 14) the author (in 1962) excavated only an experimental trench (area I), uncovering an area of 20 m². From this trench it was possible to judge about the stratigraphy of the settlement. The next area (92 m²) was excavated by A. Bernotaitė (area II) who left only the finds and some work drawings (Fig. 16).

The surface of area I was covered by a 30–35 cm thick soil layer (A) with finds from the Late Middle Ages. It was followed by a 20–40 cm thick sand layer without finds, a 20 cm thick dark grey intermediate habitation layer (B), and a thin Ortstein with a gravel layer (C) merging with the sterile soil. The lower habitation layer (C) contained ceramics decorated with primitive impressions. The clay mass contained organic temper (Figs. 17, 18), $d = 1.20$. On the grounds of these ceramic finds M. Cherniavskij gave the Dubičiai name to the early phase of Nemunas culture. The pots are but little profiled, with pointed bases, decorated with impressions and pinches, with cut-out edges. Flint artefacts are represented by a few Neolithic arrowheads, retouched blades, a small scrapers and various burins (Fig. 19).

The intermediate habitation layer (B) contained four fire-places dug into the lower layer (Fig. 15). Fire-places Nos. 1, 2, 4 were 60–85 cm in diameter, filled with a mixture of soil and charcoal. Fire-place No. 3 stood out for its wide pit (270 cm in diameter). The pit and layer contained thin sherds of brushed ceramics (Fig. 20:1–4) and flint artefacts dated to the Early Bronze Age (Table 1).

The upper layer contained only a few artefacts from the deeper layers.

Investigation area II contained only a few early flints (Fig. 22:1–5), whereas all other finds belonged to the intermediate (B) layer. Ceramics was represented by only a few small brushed sherds and one sherd decorated with corded impressions (Fig. 20:5). Almost all flint artefacts belonged to the Early Bronze Age. They were represented by a dagger point or spearhead (Fig. 22:8), pointed knives (Fig. 22:9, 10, 16, 20) and a straight knife (Fig. 22:14, 15) made of blades. Scrapers represented the greater part of finds (Fig. 22:24, 25). There were also many various burins (Fig. 22:21–23), side scrapers, artefacts for specific purposes (Fig. 22:17, 18) and borers (Fig. 22:11). Unretouched, mostly wide blades were found in abundance. Retouched blades were but few (Fig. 22:12, 13). There were only roughouts of oval and trapezoid flint axes (Fig. 23:1). There was also a fragment (Fig. 23:2) of one uralitic porphirite. Cores were represented by fragments of single and double-platform ones.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. Pattern of Stone Age settlements around Lake Pelesa
Fig. 2. Dubičiai 2. View before excavations
Fig. 3. Dubičiai 2. Situation of the excavation area
Fig. 4. Dubičiai 2. Excavated area: 1 – pits of intermediate habitation layer (13); 2 – fire-places; 3 – potato-pits
Fig. 5. Dubičiai 2. Cross-section A–A 1 of the test trench: 1 – turf and mixed upper layer (A), 2 – fine light grey sand, 3 – dug out soil – intermediate habitation layer (B), 4 – Ortstein gravel layer – lower habitation layer (C), 5 – light sand, 6 – mixed sand from potato-pits, 7 – grey mixed sand, 8 – sand with organic remains
Fig. 6. Dubičiai 2. Finds of the lower habitation layer (C): arrowhead, blades, scrapers. Selected
Fig. 7. Dubičiai 2. Finds of the lower habitation layer (C): burins, axes, cores
Fig. 8. Dubičiai 2. Cross-sections of fire-places in the intermediate habitation layer: 1 – turf and upper habitation layer (A), 2 – light grey sand, 3 – intermediate habitation layer (B), 4 – soil with charcoal – fire-place, 5 – lower habitation layer (C) – brownish sand, 6 – dark grey sand, 7 – light sand
Fig. 9. Dubičiai 2. Early ceramics of Nemunas culture.
Fig. 10. Dubičiai 2. Texture of ceramics from different Neolithic periods: 1–7 – early Neolithic, 5, 6 – middle Neolithic, 9–12 – Corded Ware culture
Fig. 11. Dubičiai 2. Ceramics of the Middle Neolithic Nemunas culture. Selected
Fig. 12. Dubičiai 2. Pot sherds of Corded Ware culture: 1–6 – from fire-place No. 9; 7–14 – from the habitation layer
Fig. 13. Dubičiai 2. Flint artefacts from the intermediate habitation layer. Selected
Fig. 14. Dubičiai 3. View before the excavations
Fig. 15. Dubičiai 3. Test trench (area I). Stratigraphy and section of layers A and B: 1 – upper habitation layer (A) – turf and soil, 2 – intermediate habitation layer (B) – dark grey sand, 3 – yellowish sand, 4 – light grey sand, 5 – white sand, 6 – lower habitation layer (C) – Ortstein gravel with sand, 7 – gravel–ground soil, 8 – charcoal from fire-places. 8 – fire-places
Fig. 16. Dubičiai 3. Area II the western section of trench I and eastern section of trench 2: 1 – soil, 2 – yellow sand, 3 – light grey sand, 4 – greyish sand, 5 – dark grey sand, 6 – gravel with Ortstein
Fig. 17. Dubičiai 3. Ceramics from the lower (C) layer of area I
Fig. 18. Dubičiai 3. Example of early ceramics texture
Fig. 19. Dubičiai 3. Flint artefacts from the lower (C) layer. Selected
Fig. 20. Dubičiai 3. Ceramics from the intermediate (B) layer. Selected
Fig. 21. Dubičiai 3. Flint artefacts from the intermediate layer (B) of area I. Selected
Fig. 22. Dubičiai 3. Flint artefacts from area II. Selected
Fig. 23. Dubičiai 3. Two characteristic axes of area II
Table 1. Dubičiai 3. Distribution of finds in the investigated area: 1 – arrowheads, 2 – knives, 3 – scrapers, 4 – burins, 5 – side scrapers, 6 – artefacts of specific purpose, 7 – borers, 8 – retouched blades, 9 – unretouched blades, 10 – microblades, 11 – axe roughouts, 12 – cores, 13 – core flakes, 14 – retouched flakes, 15 – stone axe

Translated by Ada Jurkonytė

СТОЯНКИ И ПОСЕЛЕНИЯ КАМЕННОГО ВЕКА В ОКРЕСТНОСТЯХ ОЗЕРА ПЯЛЯСА

РЕЗЮМЕ

В настоящее время озеро Пяляса почти совсем заросшее, однако его берега еще сохранились. Вокруг озера, особенно со стороны его западной части и в дер. Дубичий (Варенский р-н), существовало много памятников каменного века. Еще в конце 19 века находки здесь собирал В. Шукевич (W. Szukiewicz). Из отмеченных на карте (рис. 1) поселений остановимся на Дубичий 2 и Дубичий 3.

Дубичий 2 (Паэжярис). Находки обнаружены на огромной грунтовой площади между Дубичийским костелом и берегом бывшего озера (рис. 2). Обследована прибрежная насыпь площадью 330 м². Местность была разрушена из-за пахоты и картофельных ям (рис. 3, 4), у дороги был обрыв. Вдоль обрыва в менее разрушенных местах был сделан разрез А–А1 (рис. 5). Выявлено

наслоение: сверху слой почвы (слой А), образовавшийся в железном веке, однако в нем немало находок из каменного века, появившихся здесь из-за картофельных ям; под ним слой серой погребенной почвы (слой В) с неолитными находками и нижний слой коричневатого ортзанда (слой С) с мезолитными находками.

В слое С найдены кремневые черешковые наконечники стрел с постсвидерскими и постаренбургскими чертами, ланцеты с остриями на конце бугорка, продолговатые и короткие крупные скребки, резцы разных типов (рис. 6). Топорики сделаны из широких отщепов и плоских нуклеусов (рис. 6, 7).

Слой В скрывал следы по крайней мере трех поселений времен неолита. Находки с признаками ранней *неманской культуры* обнаружены на стыке слоев В и С,

где были обнаружены и следы размякшего очага с мелким минерализованным углем. Найдено около 10 ранних черепков, принадлежавших, по-видимому, к 5 горшкам (рис. 9:1, 4, 5, 7, 10; 10:1–3). В глиняной массе много крупных кварцитовых и растительных примесей; черепки желтого цвета; поверхность истлевшая. Плотность глиняной массы $d = 1,45–1,50$. К раннему неолиту могут быть отнесены и черепки с гладкой поверхностью, украшенные мелкими наколами и плоскими ямками (рис. 9:2, 3, 6, 8, 9; 10:4, 7, 8). Эта керамика относится к ранней фазе *неманской культуры*.

Более позднюю фазу – средний неолит – представляют следы одного строения, обнаруженного в слое В. В яме диаметром около 250 см был обнаружен очаг диаметром 170 см и глубиной 45 см (рис. 4:1; 8:4). В нем сжигались толстые стволы и ветки больших срубленных сосен. Угли черные, блестящие, почти неокрашенные. В яме и вокруг нее было много керамики *неманской культуры* среднего неолита, а возле ямы – две столбовые ямы (№ 2 и 3) (рис. 4:2, 3). К югу от них находились 4 углубления, заполненные песком культурного слоя (рис. 4:5–7). На дне самой крупной ямы № 4 (рис. 4, разрез А–А, раскоп 8) найдено немало углей. Керамика ярко-коричневатого цвета, поверхность ангобирована. Глина с примесью дресвы кварцита и растительности. Керамика украшена глубокими двузубыми и многозубыми наколами, плоскими полосками отступающей лопатки, надрезами (рис. 10:5, 6; 11). Горшки с отогнутой горловиной.

К востоку от указанной группы очагов найдена группа из трех очагов – № 8, 9, 10 (рис. 4:8–9; 8:1–3), относящихся к *культуре шнуровой керамики (жуцевской)*, а в очаге № 9 и вокруг других найдены черепки горшков, украшенных шнуровым орнаментом. Угли очага минерализованные, сосновые, найдены и кусочки жемчужника. Черепки (рис. 12:1–6; 10:9, 10), найденные в очаге, принадлежали к 4 кубкообразным сосудам, изготовленным из тонкой, довольно прочной глиняной массы ($d = 0,94–1,52$). К этой же группе относятся и найденные поодаль черепки с надрезами также из глиняной массы разной плотности ($d = 0,78–1,85$) (рис. 10:11, 12; 12) и остатки крупных украшенных валиками хозяйственных горшков из глиняной массы, плотность которой $d = 1,98$ (рис. 12:12–14). Все это, по-видимому, свидетельствует о том, что с возрастанием человеческих потребностей горшки в зависимости от их назначения лепились из глиняной массы разной плотности.

Кремневые изделия, найденные в культурном слое В, относились к разным культурам этого уровня и ни стратиграфически, ни планиграфически не выделялись. Многие из них оказались в слое А. Некоторые изделия (рис. 13:1–4) могли относиться к уже истлевшему слою раннего неолита. Треугольные наконечники из ножевидных пластинок (рис. 13:6, 7), несомненно, относились к среднему неолиту. Ножи (рис. 13:13), овальные топоры (рис. 13:19), одноплощадные нуклеусы (рис. 13:17) – все это типы изделий, свойственных *неманской культуре* среднего неолита. Треугольные наконечники из отщепов более близки к изделиям культуры *шнуровой керамики* (13:5, 9–11), как и изделия с негативами широких ножевидных пластинок (рис. 13:14), маленькие скребки (рис. 13:16) и каменные топоры (рис. 13:18).

Таким образом, у озера Пяляса, на наиболее удобном для рыбной ловли месте, люди обосновывались 4 раза, однако не исключено, что в то же время могли быть и эпизодические стоянки.

Дубичьяй 3 (поселение у механических мастерских) обосновалось на западном крае бывшего озера Пяляса, на холме у дороги, поэтому было сильно разрушено. В неровном песчаном обрыве (у дороги) просматривались 3 культурных слоя (рис. 15). В 1962 г. автор провела пробные раскопки на площади 20 м². В слое под дерном и почвой (слой А) обнаруживались углубления и очаги с находками позднего средневековья. Под верхним слоем залегал слой намытого песка без находок, еще ниже – темно-серый культурный слой толщиной 20 см (слой В) с очагами и находками начала бронзового века. Под слоем В залегал слой ортштейнированного гравия с песком и находками раннего неолита (слой С). Эти раскопки названы I участком. В дальнейшем на косогоре раскопки проводила А. Бернотайте, оставившая в музее лишь находки и некоторые чертежи (рис. 16). Ее раскопки названы II участком.

Для культурного слоя С характерна обнаруженная лишь на I участке керамика из глиняной массы с растительной примесью ($d = 1,20$) (рис. 17, 18). Горшки украшены наколами неправильной формы и крупными ямками на изгибе горловины, стенки малопрофилированные. Горшки, несомненно, были остродонными. На основе этих находок белорусский археолог М. М. Чернявский ранний этап *неманской культуры* назвал дубичьяйским этапом. Кремневые изделия того периода также обнаружены преимущественно на I участке (рис. 19). Это черешковые наконечники, заостренные ножевидные пластинки, небольшой скребок, резцы, ретушированные отщепы (табл. 1). Кое-какие ранние находки были обнаружены и на II участке, однако некоторые из них были, по-видимому, древнее вышеописанных и отличались как патиной, так и способом обработки (рис. 22:1, 2). Немного было таких находок, которые можно отнести к раннему неолиту (рис. 22:4–7).

В слое В на I участке сохранились 4 очага (рис. 15), где была собрана тонкостенная с неглубокими штрихами керамика, относящаяся к раннему бронзовому веку (рис. 20:1–4). К этой же группе относятся и найденные на II участке несколько таких же черепков и один крупный черепок горловины сильнопрофилированного горшка, сплошь украшенного поперечными оттисками шнура, а верх – шнуровыми отрезками (рис. 20:5). Наконечников в этом слое ни на одном участке не найдено (не считая нескольких заготовок), однако обнаружено острие кинжала (рис. 22:8). Больше всего найдено скребков (рис. 21:9, 11, 13; 22:24, 25), резцов (рис. 21:5, 8, 9; 22:21–23), а также свойственных бронзовому веку ножей (рис. 21:4, 7; 22:9, 10, 14–16, 20) и одноплощадных нуклеусов неправильной формы. Обнаружены овальные и трапециевидные обтесанные топоры (рис. 23:1), а на II участке найдена часть толстого топорика из уралитного порфирита (рис. 23:2).

Из вышеизложенного следует, что местность заселялась дважды в разные периоды – в раннем неолите и в раннем периоде бронзового века. Древнее поселение находилось на западной части (у дороги), а позднее – на холмистой восточной части песчаника.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Расположение памятников каменного века на берегу озера Пяляса

Рис. 2. Дубичяй 2. Вид в начале раскопок

Рис. 3. Дубичяй 2. Положение обследуемой территории

Рис. 4. Дубичяй 2. Обследуемая территория: 1 – очаги, 2 – ямки среднего культурного слоя, 3 – картофельные ямы

Рис. 5. Дубичяй 2. Разрез А–А1 пробного раскопа: 1 – дерн и смешанный верхний слой (А), 2 – мелкий светло-серый песок, 3 – погребенная почва – средний культурный слой (В), 4 – железистый песок – нижний культурный слой (С), 5 – светлый песок, 6 – смешанный песок (покрытие картофельных ям), 7 – темно-серый песок, 8 – песок с органическими остатками, 9 – углистая земля

Рис. 6. Дубичяй 2. Находки нижнего культурного слоя (С): наконечники, ножевидные пластинки, скребки

Рис. 7. Дубичяй 2. Находки нижнего культурного слоя (С): резцы, топорики, нуклеусы

Рис. 8. Дубичяй 2. Разрезы очагов среднего культурного слоя (В): 1 – дерн и верхний культурный слой (А), 2 – светло-серый песок, 3 – средний культурный слой (В), 4 – обугленная земля – очаг, 5 – нижний культурный слой (С) – коричневатый песок, 6 – ярко-темно-серый песок, 7 – светлый песок

Рис. 9. Дубичяй 2. Ранняя керамика *неманской культуры*

Рис. 10. Дубичяй 2. Образцы фактуры керамики раннего неолита (1–7), среднего неолита (5, 6) и позднего неолита (9–12)

Рис. 11. Дубичяй 2. Керамика *неманской культуры* среднего неолита

Рис. 12. Дубичяй 2. Черепки горшков *культуры шнуровой керамики*. 1–6 – из очага № 9, 7–14 – из культурного слоя вокруг очага

Рис. 13. Дубичяй 2. Кремневые изделия среднего культурного слоя (В)

Рис. 14. Дубичяй 3. Вид до раскопок

Рис. 15. Дубичяй 3. Пробный раскоп (I участок), планы и разрез слоев А и В: 1 – верхний культурный слой (А) – дерн и почва, 2 – средний культурный слой (В) – темно-серый песок, 3 – желтоватый песок, 4 – светло-серый песок, 5 – белый песок, 6 – нижний культурный слой (С) (ортштейнированный гравий с песком), 7 – гравий (материк), 8 – угли очагов, 9 – очаги в разрезе

Рис. 16. Дубичяй 3. II участок, западный разрез первого раскопа и восточный разрез второго раскопа: 1 – почва, 2 – желтый песок, 3 – светло-серый песок, 4 – слегка сероватый песок, 5 – темно-серый песок, 6 – ортштейнированный гравий

Рис. 17. Дубичяй 3. Керамика из нижнего культурного слоя (С) с I участка

Рис. 18. Дубичяй 3. Образец фактуры ранней керамики

Рис. 19. Дубичяй 3. Кремневые изделия из нижнего культурного слоя (С)

Рис. 20. Дубичяй 3. Керамика из среднего культурного слоя (В)

Рис. 21. Дубичяй 3. Кремневые изделия из среднего культурного слоя (В) с I участка

Рис. 22. Дубичяй 3. Кремневые изделия со II участка

Рис. 23. Дубичяй 3. Два типичных топорика со II участка

Табл. I. Дубичяй 3. Распределение находок на обследованной территории: 1 – наконечники, 2 – ножи, 3 – скребки, 4 – резцы, 5 – скобели, 6 – специальные изделия, 7 – сверла, 8 – ретушированные ножевидные пластинки, 9 – неретушированные ножевидные пластинки, 10 – микроножевидные пластинки, 11 – заготовки для топориков, 12 – нуклеусы, 13 – отщепы нуклеусов, 14 – ретушированные отщепы, 15 – каменный топорик

Перевела Она Дундайте